

**Podoby suburbanizačných procesov mesta
na hranici – reflexia problematiky
na príklade Bratislavy**

Ľubomír Faltán

Bratislava 2023

Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

Autor

Lubomír Faltán

Recenzenti

Doc. Ing. arch. Alžbeta Sopirová, PhD., Fakulta architektúry STU
Bratislava

Prof. RNDr. Vladimír Ira, CSc., Geografický ústav SAV, v. v. i.,
Bratislava

Foto: Ľubomír Faltán

Jazykové korektúry: Mgr. Miroslava Fabríciuosová

Obálka a zalomenie: Jarmila Štrbavá

© Mgr. Ľubomír Faltán, CSc., emeritný sociológ, Sociologický
ústav SAV, v. v. i.

ISBN 978-80-89897-40-7

EAN 9788089897407

Predslov

Monografia sa zaoberá podobami suburbanizačných procesov v zázemí mesta Bratislavy, mesta ležiaceho na „hranici“ (štátnej) – v trojhraníčí Slovenska, Maďarska a Rakúska, ale aj na „hranici“, ktorá vzniká medzi Bratislavou – jadrovým mestom – a jeho formujúcim sa suburbanizovaným zázemím. Rovnako je to aj otázka „hranice“, kde sa toto suburbanizujúce zázemie končí a kde už prekračuje územno-administratívne „hranice“, napr. okresov, ale aj štátu (čo je príklad prihraničného Maďarska či Rakúska). V úvodných častiach sa venuje niektorým teoretickým východiskám v kontexte historického vývoja sídelných štruktúr v rôznych častiach sveta. V teoretických východiskách dlhodobo prevládal dichotomický pohľad na sídelnú štruktúru opierajúcu sa o rôzne aspekty rozlišovania medzi mestom a dedinou. Prenáša sa to až do 20. storočia a odráža určitý vplyv tradicionalizmu v pohľade na sídelnú štruktúru, a to napriek industrializačným a urbanizačným procesom, ktoré výrazne zosilneli v 19. a 20. storočí. Aké boli nové podoby smerovania urbanizačných procesov a aké mali dopady na „iné“ formovanie predovšetkým lokálnych spoločenstiev v kontexte sociálno-priestorových premien? Ako sa tu prejavujú globalizačné procesy, ako sa menil vplyv miest na ich regionálne zázemie, ako sa začal prejavovať fenomén suburbanizácie a aké formy priberal? Publikácia definuje a upozorňuje na rolu „externalít“, ktoré priebeh suburbanizácie ovplyvňovali. V jej ďalších častiach sa autor podrobnejšie venuje podobám suburbanizácie v zázemí Bratislavy včítane bratislavského cezhraničného dosahu.

Kľúčové slová

Sídelná štruktúra, urbanizácia a urbanizačné procesy, suburbanizácia, hranica, cezhraničná suburbanizácia, „externality“, nosní „aktéri“ suburbanizačných procesov.

Obsah

Úvod	7
Suburbanizácia ako pokračovanie urbanizačných procesov	9
Niektoré teoretické východiská	9
Dichotomický pohľad na sídelnú štruktúru	12
Záťaž tradicionalizmu?	13
Nové podoby a smerovania urbanizačných procesov s dopadmi na „iné“ formovanie lokálnych spoločenstiev?	15
Vplyv globalizačných procesov	16
Vplyv miest na ich regionálne zázemie – rozvojové a ideologické rozmery	16
Fenomén suburbanizácie a jeho formy	18
Premeny sídelného spoločenstva a formujúce sa nové subregionálne sociopriestorové vzťahy. Rola a dopady „externalít“	20
Suburbanizácia ako formovanie nového obytného a sociálneho priestoru v kontexte „externalít“	21
Faktor „externalít“ v kontexte procesov suburbanizácie	23
Aké sú podoby suburbanizácie v regionálnom (subregionálnom) zázemí Bratislavy?	25
Bratislava – hlavné mesto Slovenskej republiky	25
Rozvojové premeny jadrového mesta – príklad Bratislavy	28
Suburbanizačné pásy – príklad Bratislavy	31
Rozvojové programy a ich aktéri – sila rozhodovania o programoch	60
„Občan“ ako „aktér“	60
Miestna (regionálna) samospráva ako „aktér“	64
Spôsoby presadzovania rozvojových zámerov	69
Kto a ako sa stáva „odborným riešiteľom“?	71
Fenomén cezhraničnej suburbanizácie	74
Sociálno-priestorové efekty živej suburbanizácie na Slovensku	82

Použitá literatúra	85
Resumé	90
Summary	95
Príloha / <i>Appendix</i>	101
Príklady suburbanizovaného zázemia Bratislavy v obraze / Examples of the suburbanized background of Bratislava in a picture	101

Úvod

Problematike suburbanizácie je v odbornej literatúre venovaná pomerne rozsiahla pozornosť. Platí to tak pre odbornú zahraničnú, ako aj našu domácu literatúru. V rôznom rozsahu a z rôznych hľadísk sa jej v rámci spoločenských vied venuje tak sociológia (Peter Gajdoš, Katarína Moravanská, Ľubomír Faltán), ako aj humánna geografia (Peter Podolák, Vladimír Ira, Ján Szóllós, Martin Šveda, Ján Výboštok, Daniel Gurňák, Pavla Štefkovičová, Ladislav Tolmáči), či urbánna etnológia (sociálna antropológia) (Daniel Luther). V oblasti technických vied je to predovšetkým urbanizmus a architektúra. (Alžbeta Sopiřová) Do určitej miery tento problém reflektuje aj naša monografia, aj keď je vo väčšej miere orientovaný na poznanie týchto procesov z pohľadu sociológie, resp. spoločenských vied. Napriek tomu, že sa tematicky zameriava na suburbanizované procesy, autor sa nevyhol – hoci v stručnosti – exkurzu do histórie vývoja sídelného rozvoja, ktorý predznamenoval a v konečnom dôsledku viedol k naštartovaniu suburbanizačných procesov. Suburbanizácia odráža vývojové procesy sídelnej štruktúry v zázemí veľkých (a neraz aj menších) miest vrátane Slovenska. Práve regionálne zázemie Bratislavy je toho príkladom. Je to proces, ktorý prináša nové sociálno-priestorové podoby vo vývoji sídelných štruktúr. Práve poloha Bratislavy a rozvoj jej suburbánneho zázemia si žiada, aby sme sa hneď na úvod dotkli *fenoménu „hranice“*, a to v niekoľkých jeho významoch. *Poloha Bratislavy je polohou na „štátnej hranici“*, a to dokonca dvoch krajín, Maďarska a Rakúska. V súvislosti s rozvojom suburbanizácie v jej regionálnom zázemí však fenomén „hranice“ môže dostávať aj iné podoby. Je to *„hranica“ jadrového mesta (Bratislavy) a vzťah voči formujúcim sa suburbanizačným pásom v jeho regionálnom zázemí*. Aj v tom prípade sa ukazuje, že dané suburbanizačné vývojové pásy môžu vymedzovať územie v rámci, resp. v *„hraniciach“ jedného okresu alebo v „hraniciach“ niekoľkých okresov*. Vzhľadom na to, že Bratislava leží na „štátnej hranici“ a *suburbanizačné procesy mesta ju začali prekračovať*, môžeme hovoriť aj

o „suburbanizačných hraniciach“ Bratislavy v cezhraničnom prihraničí či už Maďarska, alebo Rakúska.

V rôznych ohľadoch je síce takýto suburbanizačný vývoj Bratislavy vyhodnocovaný pozitívne, no nie vždy sa prihliada aj na faktory problémové, ktoré sa neraz viažu na dominujúce živelné formy tohto procesu. Práve živelné formy suburbanizácie, ktoré sa spájajú s presadzovaním partikulárnych záujmov dominantných aktérov tohto procesu, bez rešpektovania následných sociopriestorových dopadov, sa premietajú do celého radu problémových situácií na lokálnej (regionálnej) úrovni. Cieľom monografie je upozorniť na tieto problémové situácie, ktoré v konečnom dôsledku formujú novovznikajúcu architektonicko-urbanistickú a sociálnu podobu suburbanizovaného priestoru.

Suburbanizácia ako pokračovanie urbanizačných procesov

Niektoré teoretické východiská

Suburbanizačné procesy sú späté s premenami sídelnej siete, resp. sídelnej štruktúry, ktoré sú odrazom hospodárskych zmien, rozvoja miest a procesov urbanizácie. Urbanizácia vo svojej zjednodušenej interpretácii je jedna z foriem priestorovej koncentrácie obyvateľstva. Tou priestorovou formou sú mestá. Takéto mestské zoskupenia sa začali objavovať ešte v období pred našou érou tam, kde sa formovali prvé štátne útvary – Čína, India, Stredný východ, hebrejské spoločenstvo Izraela, Egypt, ale aj mestá v Európe. So vznikom miest ako formy zoskupovania obyvateľov sa spájalo tak ich velebenie, ako aj ich zatracovanie. Inými slovami, sociálne reflexie, porovnávajúce a hodnotiace formy priestorovej existencie v dobových sídelných zoskupeniach, sa často spájali s hľadaním ich ideálnych foriem. Už v tomto období sa začal formovať dichotomický pohľad na formujúcu sa sídelnú štruktúru, kde na jednej strane bolo mesto a na strane druhej vidiecky typ osídlenia (dedina). Ako príklad môžeme uviesť Čínu, kde prvé mestá vznikali v období 3000 – 1800 pred n. l., no napriek tomu dedina zostávala významnou zložkou sídelnej štruktúry. Napríklad v období dynastie Zhou (1046 – 256 pred n. l.) bola dedina nosnou sídelnou jednotkou – v tomto období žil aj Konfucius (551 – 479 pred n. l.).¹ A ako píše Howard Becker a Elmer Barnes, čínska dedina bola sakrálnym spoločenstvom a kult zeme sa spájal s roľníkom a dedinou. (Becker – Barnes 1964: 105) Mestá v ére pred naším letopočtom vznikali aj v už zmienených krajinách, a to hlavne v blízkosti veľkých vodných tokov, resp. v prímorských pobrežných oblastiach. Už v tomto

¹ Pozri in: *History of China*, [https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_China#Spring_and_Autumn_period_\(722_%E2%80%93_476_BC](https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_China#Spring_and_Autumn_period_(722_%E2%80%93_476_BC)

období počiatkov miest sa stretali aj s odporom reprezentujúcim prvé prejavy – v dnešnej terminológii – „antiurbanizmu“. Ako príklad môžeme uviesť *Judeu* v 8. storočí pred n. l., kde prorok Micheáš spájal skazu hebrejskej spoločnosti s rastom významu „nehodných“ miest (Sion, Jeruzalem), ktoré treba zbúrať. (Becker – Barnes 1964: 200) *Počas ďalších storočí počet miest a ich význam narastá, ale objavujú sa aj obdobia a nositelia antiurbanizmu*. V súvislosti s rastom počtu a významu miest sa v dobových sociálnych filozofiách, resp. v sociálnych teóriách dostáva do popredia otázka ideálneho mesta. Už v období pred našim letopočtom grécky filozof *Platón* a po ňom *Aristoteles* operujú s termínom *polis* – mesto-štát, hovoriac o jeho sociálnych aj urbanistických atribútoch, používajúc dobovú terminológiu, prostredníctvom ktorej tieto atribúty definujú. (Szacki – Jerzy 1981: 36, 45) *Aj v novoveku rozvoj miest prináša so sebou hľadanie ideálu, ale aj vlny obáv a odporu voči mestám*. Je to obdobie objavovania sa utopistických koncepcií, ako by mali vyzerať ľudské sídla a fungovať ich spoločenstvá. Tieto koncepcie vznikali na pozadí vyvíjajúcich sa filozofických koncepcií o podstate spoločnosti a jej fungovaní. Pojem „urbanizácia“ ešte nie je „v hre“, ale *rast miest a ich rozširovanie ako spoločenský fenomén začína priťahovať pozornosť, keďže formuje nové sociálne štruktúry*. Tento nárast pozornosti fenoménu mesta sa datuje od konca 16. storočia. (Musil 1967: 21-35) Rozvoj miest, ich šírenie a populačný rast sa viažu na hospodárske premeny a hospodársky rozvoj. Ten práve v dôsledku industrializačných procesov, ktorých intenzita výrazne rástla predovšetkým v 19. storočí, začal významne meniť sídelnú štruktúru nielen v Európe, ale aj v iných častiach sveta. Pre tento proces sa ako analytický termín začína používať pojem „urbanizácia“. Sociológ P. Gajdoš vymedzuje v histórii ľudstva 3 urbánne revolúcie. Prvá sa uskutočnila približne pred 10 000 rokmi a spájala sa s prechodom k trvalému stacionárnemu osídleniu orientovanému síce na poľnohospodárstvo, ale s vytvorením podmienok na vznik mestského osídlenia podmieneného centralizáciou moci, vlastníckeho práva, del'bou práce, rozvojom obchodu atď. Druhá, spojená s industrializáciou zhruba od 18. po 20. storočie, sa vyznačuje

koncentráciou obyvateľstva a jeho aktivít do miest. *Tretia* je spojená s urbánno decentralizáciou, ktorá podporuje rozvoj regionálnych miest a mestských území. Dochádza tak k novým zmenám v sústavách osídlenia. (Gajdoš 2002: 149-150)

Ako konštatuje Jiří Musil, „Sústredovanie ľudí do miest je vlastne jedným z dvoch základných procesov, ktoré formujú priestorové rozloženie obyvateľstva. Prvým je *dostredivý pohyb*, ktorý vedie ku koncentrácii veľkého počtu obyvateľov a väčšinou i zdrojov na určitom území. Proti nemu stojí *odstredivý pohyb*, pri ktorom sa populácia rozptyľuje, alebo pri ktorom sa pohybuje z existujúcich stredov smerom k okrajom a za ne.“ (Musil 1967: 45) *Uvedené „dostredivé“ a „odstredivé“ faktory vplývajúce na urbanizačnú dynamiku a urbanizačné podoby sú viazané na priebeh technologických premien vstupujúcich do života ľudských spoločností* (napr. prechod od manufaktúrnej výroby k výrobe priemyselnej, vývoj premien dopravných systémov či vyvíjajúce sa energetické zdroje, spôsoby komunikácie atď.). V počiatočných obdobiach mala urbanizačná dynamika výrazný koncentračný charakter, ale v neskorších obdobiach začali pôsobiť aj dekoncentračné faktory. Za prvú urbanizovanú a industrializovanú krajinu a klasický príklad zmienených procesov je považované Anglicko. Tony Blair uvádza, že „v období medzi rokmi 1811 až 1891 celková populácia veľkých anglických miest (100 000 obyvateľov a viac) vzrástla z 1,2 milióna na viac než 9,2 milióna“. (Blair 1974: 29) *S pojmom „urbanizácia“ sa však spája aj problém nejednoznačnosti tohto pojmu. Ako konštatuje poľský sociológ Jan Węgleński, tento pojem je nielen rôzne definovaný, ale vzťahuje sa aj na rôzne okruhy problémov, ktoré tento proces prináša.* (Węgleński 1983: 9) Dynamický nárast miest a mestskej populácie v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia viedol aj k nárastu odborného záujmu o tento fenomén a jeho dôsledky. Vzťahuje sa to aj na sociológiu i v rámci nej na formujúce sa teórie o sociálnych skupinách, o premenách spoločnosti a jeho spoločností, ktoré ju tvoria. V tomto kontexte sa formovali aj prístupy k fenoménu urbanizácie. *Významnú úlohu v tomto smere v 20. rokoch 20. storočia zohrala sociológia mesta reprezentovaná Chicagskou školou, spájanou*

so sociálno-ekologickým prístupom. V rámci nej sa formovali rôzne teórie sociálno-priestorovej zonácie v rozvíjajúcich sa amerických mestách, čo sa stávalo aj predmetom kritiky. Východiskom bola knižná publikácia *The City*, ktorej vydavateľom bol Robert Ezra Park. Jej súčasťou bola aj štúdia Ernesta W. Burgessa *The Growth of the City: An Introduction to a Research Project, The City*, Chicago 1925 zaoberajúca sa expanziou mesta a jeho zonáciou. E. W. Burgess definuje *Teóriu koncentrických zón* ako určitý ideálny model mestského rozvoja. (Musil 1967: 173-174) Ako určitá kritická odozva na tento zonálny prístup sa následne v období od 20. do 50. rokov 20. storočia objavili ďalšie zonálne teórie, ako *Sektorová teória* Homéra Hoyta, *Teória niekoľkých jadier* Chauncy D. Harrisa a Edwarda L. Ullmana či *Teória prirodzených oblastí* Billa Reimera, alebo *Teória symbolických hodnôt* Waltera Fireya. (Musil 1967: 176-179)

Dichotomický pohľad na sídelnú štruktúru

Uvedené teórie, aj keď navzájom k sebe kritické, sú priradované k tradičným koncepciám urbanizácie opierajúce sa o dichotomický pohľad – na jednej strane mesto a mestské spoločenstvo a na strane druhej, ako opozitum, „dedina“ či vidiecke spoločenstvo. U časti z nich sa však objavujú *zmienky o presahoch do územia (zón) okrajových či prímestských, odkiaľ smeruje dochádzka do jadrového mesta*. K takýmto „tradičným“ koncepciám urbanizácie je zaradovaný aj *Louis Wirth so svojou koncepciou urbanizácie ako spôsobu života* (Wirth 1938), keďže „*mestský spôsob života*“ *chápe ako protiklad k spôsobu života vidieckeho spoločenstva*. Čiže je tu zachovávaná dichotómia *mesto verzus dedina*. Jeho prístup však vnáša do chápania urbanizácie *nový prvok – „spôsob života“ – ktorý sa síce viaže na urbánne prostredie, ale šíriť sa môže aj za jeho hranice, do prostredia, ktoré pôvodne nebolo urbánne, čiže do priestoru vidieckeho*.

Zátťaž tradicionalizmu?

Na tomto mieste je potrebné si pripomenúť, že v 20. storočí, a to aj v jeho druhej polovici, sa dlho udržiavalo vnímanie dediny (vidieckeho spoločenstva) ako do značnej miery spoločenstva uzatvoreného, so silnými rodinno-príbuzenskými a susedskými väzbami. Zaznamenávame to tak u Antona Štefánka v jeho dichotomickom pohľade na mesto a „vonkov“ (Štefánek 1994: 127), ale aj u Inocenta A. Bláhu, ktorý vidiek vníma ako „... konšteláciu špecifických podmienok 1. Usporiadania geografického... 2. Usporiadania organicko-psychického ... 3. Usporiadania technického ... 4. Usporiadania sociálneho ...“, čo následne premieta do charakteristiky dediny ako „zoskupenia jedincov pevne usadených na pôde a kultivujúcich pôdu“, kde podstatným rysom je „zemitosť“, čo podmieňuje aj „hmotnú organizáciu dediny“ a premieta sa i vo „vnútornom zariadení a usporiadaní ... obydlia“. (Bláha 1968: 105-107) V 20. storočí pozorujeme obdobné prístupy pri hodnotení charakteristických znakov „dediny“ a „dedinského spoločenstva“ aj v poľskej odbornej sociologickej spisbe. Napríklad významný poľský sociológ Paweł Rybicki charakterizuje dedinu ako „zoskupenie niekoľko desiatok alebo niekoľko sto rodín“, ktoré spája „spoločné bývanie, podobný spôsob hospodárenia, blízkosť priestorového rozloženia...“, čo sa premieta v „susedstve“. Práve susedstvo sa premieta vo „vzájomnej interakcii, vzájomných právach a povinnostiach, udržiavaní sociálnej blízkosti a súčasne zachovávaní sociálneho odstupu“, prejavuje sa v „susedskej pomoci“, ale aj v „sociálnej kontrole...“ (Rybicki 1972: 21) Iný významný poľský sociológ Jan Szczepański vychádza z poľských reálií druhej polovice 20. storočia, kde je napriek existujúcemu politicko-ideologickému systému práve v poľnohospodárstve dominantne zachované súkromné vlastníctvo pôdy. Súčasne si je vedomý zmien, ktoré v danom období prinášala industrializácia a urbanizácia, ale aj „rozvoj technickej civilizácie a vplyv socialistického“ zriadenia pre dedinu. *Dedinu definuje* nasledujúcimi charakteristikami:

- „Poľnohospodárska produkcia...“
- „... špecifická forma zoskupenia obyvateľstva ...“

- „Závislosť poľnohospodárstva od nekontrolovateľných síl prírody ...“
 - „Dedina bola počas tisíc rokov sídlom roľníctva a tak to zostala po dnešok ...“
 - Z čoho vyplýva „istý životný štýl“.
- (Szczeпаński 1983: 10-11)

V priestore strednej Európy i vo vtedajších socialistických štátoch bola pritom dedina, tak v jej hmotno-priestorových štruktúrach, *ako aj štruktúrach sociálnych, čoraz intenzívnejšie poznamenaná dopadmi industrializácie a nadväzujúcej urbanizácie*. To sa odzrkadľovalo v *premenách zamestnaneckej štruktúry* s dominantným postavením zamestnanosti mimo poľnohospodárstva, v *silných migračných pohyboch*, v zmenách spôsobu života či v *premenách „stavebnej kultúry“*. Tieto premeny zachytávali aj dobové sociologické prieskumy. Napriek tomu, ako vidieť aj z uvedených príkladov, vidiek a dedina sa spájali na jednej strane predovšetkým s poľnohospodárskou produkciou a na strane druhej s tradičnou a do značnej miery stále konzervatívnou podobou lokálneho spoločenstva. *Mimochodom aj v súčasnej slovenskej realite sa to symbolicky premieta v skutočnosti, že vidiek a jeho rozvoj je v gescii Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka*. V Českej republike, vzhľadom na premenu sídelnej štruktúry, je sídelný rozvoj (vzťahujúci sa na mestá, dediny či regióny) vo svojej komplexnosti v gescii Ministerstva pre miestny rozvoj. Na úrovni tohto ministerstva sa formulujú strategické dokumenty pre regionálny rozvoj, rovnako ako koncepcie bývania či rozvoja vidieka, koncepcie rozvoja Smart Cities, cestovného ruchu, dokumenty vzťahujúce sa na architektonicko-urbanistický rozvoj a stavebnú kultúru atď. Takýto prístup aj s inštitucionálno-programovým prekrytím sa posunul z dichotomického pohľadu na procesy prebiehajúce v sídelných štruktúrach a tieto umožňuje vnímať štruktúrované (s rešpektovaním vývojových odlišností). Na strane druhej, takýto prístup k premenám v sídelnej štruktúre umožňuje vnímať tento problém ako proces komplexný a vzájomne komplementárny a v tomto kontexte hľadať aj jeho optimálne rozvojové smerovania.

Nové podoby a smerovania urbanizačných procesov s dopadmi na „iné“ formovanie lokálnych spoločenstiev?

Ako sme už uviedli, *industrializačné procesy viedli, hlavne od 19. storočia, k významnému nárastu migračných procesov, a to najmä tých, ktoré sa viazali na prácu.* Vo sfére zamestnanosti dochádza k postupnému odklonu od agrárnej závislosti a nárastu významu zamestnaneckých aktivít mimo poľnohospodárstva. *Centrá práce – predovšetkým mestá – mali dostredivú silu* či už v tej podobe, že ľudia sa do nich vo zvýšenej miere sťahovali, alebo do nich každodenne prichádzali pracovať, predovšetkým z vidieckeho zázemia. *Vytváral sa tak „koridor“ prenosu materiálnych i nemateriálnych „urbánnych“ artefaktov do vidieckeho priestoru.* Tieto „artefakty“ mali svoje korene v mestskom prostredí a ich prenosom do vidieckeho prostredia začali toto prostredie postupne meniť. *Tento „koridor“ bol znásobovaný prebiehajúcimi civilizačno-technologickými premenami, najmä rozvojom dopravných systémov (automobilová, železničná a neskôr i letecká doprava), informačno-komunikačných systémov, rozvojom médií, narastajúcimi nárokmi na zručnosti, vzdelanie, odborné kvalifikácie atď. , čo ovplyvňovalo aj vidiecke prostredie.* Premietalo sa to do meniaceho sa sveta hodnôt, do životných očakávaní a nárokov ovplyvňujúcich základné znaky rodiny a domácnosti, podobu lokálnych spoločenstiev, rovnako ako charakteristické znaky sociálnej štruktúry tak urbánneho, ako aj vidieckeho spoločenstva a vidieckej krajiny. V tejto súvislosti prebiehali diskusie, či sú to dopady urbanizácie, alebo modernizácie. (Węgleński 1983: 106) Tempo a podoby týchto zmien sa rôznym spôsobom rozkladali tak v čase, ako aj v rovine sociálno-priestorovej. Koncepcia urbanizácie ako „spôsob života“ iniciovala nový pohľad na priebeh urbanizačných procesov, keď práve tento „spôsob života“ mohol v niektorých vývojových situáciách postupne predbiehať klasický pohľad na (demografickú) urbanizáciu ako na nárast podielu obyvateľov žijúcich v mestách. Ako konštatuje „Holandská škola“, reprezentovaná Leom H. Klaasenom, Jeanom H. P. Paelinckom a Leom van

den Bergom, urbanizačné procesy v Európe prechádzali štyrmi fázami:

1. fáza reprezentovaná urbanizáciou v podobe rastu miest,
2. fáza reprezentovaná suburbanizáciou (vytvorením prímestského okruhu),
3. fáza kontra urbanizácie (rýchlejším populačným rastom vo vidieckych oblastiach),
4. fáza reprezentovaná opätovnou urbanizáciou (masívnymi návratmi do obnovených oblastí starých centier miest). (Enyedi 2011: 47-59)

Vplyv globalizačných procesov

Prechod medzi jednotlivými spomínanými fázami nie je časovo vymedzený. Viazá sa na priebeh (a hospodárske pozadie) urbanizačných procesov v tej-ktorej krajine. V tejto súvislosti treba uviesť, že *urbanizačné, rovnako ako aj suburbanizačné procesy v 20. storočí odrážajú narastajúci vplyv (priamy či nepriamy) globalizačných procesov* tak v hospodárskej sfére, ako aj v iných sférach života ľudského spoločenstva. Pritom globalizačné procesy, ako konštatuje Erhard Berner, nemusia viesť k celosvetovej homogenizácii, ale naopak k rôznorodosti a heterogenite. Rovnako sa nemusí naplňať s globalizáciou spojená predstava priestorovej neukotvenosti, keďže globálna integrácia vedie ku koncentrácii moci a kontroly, ktoré sú lokalizované vo vnútri dôležitých miest a metropol. (Berner 1997: 98) Priemet globalizácie predovšetkým na podobu miest zaznamenávame napr. u Zygmunta Baumana (Bauman 2000) či z pohľadu ekonomického u Jana G. Lambooya, keď charakterizuje *globálne mesto*. (Lambooy 1990: 20)

Vplyv miest na ich regionálne zázemie – rozvojové a ideologické rozmery

Ako sme už uviedli, *narastajúci vplyv miest na ich regionálne zázemie sa intenzívnejšie prejavuje v 19. storočí so vznikom veľkých*

mestských metropol. Tieto nepredstavujú len veľké mesto, ale aj s ním späté funkcie ekonomické, politické, sociálne i kultúrne, prepojené a pôsobiace na sídla (mestské či vidiecke) v jeho zázemí. (Velký sociologický slovník I. a/o, 1996: 625) Je to aj obdobie pokračujúceho hľadania ideálneho mesta na jednej strane a súčasne, na strane druhej, vzťah „mesto“ verzus „dedina“ nadobúda aj ideologický rozmer. V tejto súvislosti treba uviesť, že koniec 19. storočia je aj obdobím formovania urbanizmu ako aplikovaného vedného odboru zameraného na riešenie problémov spätých s rastom miest. Spájajú sa s tým aj koncepcie „ideálneho“ mesta snažiaceho sa o kombináciu predností mesta s prednosťami prírodnej krajiny. Takýmto konceptom bolo napr. záhradné mesto spojené s menom britského urbanistu Ebenezera Howarda. (Velký sociologický slovník II. p/ž, 1996: 1357) Koncept záhradných miest, ktorý vznikol koncom 19. storočia, sa začal realizovať v zázemí veľkých miest začiatkom 20. storočia a pokračoval aj v ďalších rokoch, a to nielen v Spojenom kráľovstve, ale aj v USA, Nemecku, Francúzsku, Rusku či v Čechách. (Jebavý 2012: 5)

Ako sme už naznačili, v 19. storočí, v období intenzívneho nárastu miest a ich významu pre ľudskú civilizáciu, *vzťah mesta a dediny dostával aj ideologický rozmer. Nemecký sociológ Wendelin Strubelt ako príklad uvádza Nemecko 19. storočia, kde sa stretávajú dva odlišné prístupy k tejto otázke. Na jednej strane je to Wilhelm Heinrich Riehl, považovaný za ideológa vidieka ohrozeného veľkými mestami, a na strane druhej Karol Marx, ktorý vzrastajúcu moc miest spája s bojom proti šľachte. (Strubelt 2008: 238) Zmienovaný „ideologický rozmer“ v reláciách vzťahu mesta a dediny sa prenáša aj do 20. storočia. Upozorňuje na to už zmienovaný W. Strubelt opäť na príklade Nemecka. Deje sa tak v období nástupu nacizmu v teóriách národných socialistov, ktoré sa spájali s antiurbanizmom, ale aj po druhej svetovej vojne. (Strubelt 2008: 236-237) Tento rozmer je evidentný aj v prípade socialistických krajín, bez ohľadu na to, či bol orientovaný v prospech vidieka, alebo miest. (Strubelt 2008: 242-243) Týkalo sa to aj Československa, resp. Slovenska.*

Fenomén suburbanizácie a jeho formy

Suburbanizácia a suburbanizačné procesy sa spájajú predovšetkým s 20. storočím. Všeobecne sa tento proces vníma ako vývojový prejav urbanizácie na pozadí globalizačných procesov. Suburbanizácia je definovaná ako „presun obyvateľov a spoločenských činností, t. j. výroby, obchodu i správy z tzv. jadrových miest, z vidieckych priestorov alebo iných častí metropolitných regiónov do predmestí, ktoré sú za hranicami súvisle zastavaného mestského územia, čiže do okrajových zón mesta ...“ (Veľký sociologický slovník II. p/ž, 1996: 1250-1251) V sociálnej realite suburbanizácia, podobne ako urbanizácia, sa spájala so sociálno-priestorovým procesom, ktorý mal svoje vývojové, časopriestorové odlišnosti. Ako konštatujú Peter Gajdoš a Katarína Moravanská: „Trend opúšťania miest (úteku z miest) sa nakrátko objavil v 19. storočí, avšak výraznejšiu dynamiku zaznamenala suburbanizácia až na prelome 19. a 20. storočia a následne explodovala v 20. storočí, hlavne po druhej svetovej vojne. Vtedy sa spúšťa intenzívny suburbanizačný proces najmä v USA, od 60. rokov aj v západnej Európe a od 90. rokov 20. storočia aj v postsocialistických krajinách vrátane Slovenska.“ (Gajdoš – Moravanská 2011: 11) Podľa českého humánneho geografa Lud'ka Sýkora v procesoch suburbanizácie zaznamenávame dva modely. Jedným je americký model, keď sa suburbanizácia spája so vznikom nových sídiel v zázemí veľkých miest, zatiaľ čo v Európe dochádza k rozvoju a premene malých miest a vidieckych obcí v zázemí veľkých miest. (Sýkora 2003: 219) V prípade amerického modelu je určitým paradoxom, že koncept záhradného mesta Ebenezera Howarda, o ktorom sme sa už zmienili, a ktorý reprezentoval vznik nového sídla v zázemí veľkého mesta, vznikol v Európe, ale šíril sa na oboch kontinentoch. Napriek tomu, ako konštatuje L. Sýkora, pre Európu bol typickejší prejav suburbanizačných procesov spojených s rozvojom a premenami práve malých miest a vidieckych obcí. A preto sa domnieva, že „Na suburbanizáciu je vhodnejšie nazerať ako na proces, ktorý vedie k vytváraniu nových typov zástavby a využitia územia v rámci

existujúcich sídelných štruktúr.“ (Sýkora 2003: 219) *Suburbanizačné procesy, ktoré získavajú na dynamike po druhej svetovej vojne, postupne strácajú charakter antiurbanizmu*. Naopak, spájajú sa so snahami či túžbami, ktoré Lucie Golčanová charakterizuje ako „... snahu nájsť miesto vhodné na bývanie – také bývanie, ktoré zodpovedá špecifickým, kultúrne podmieneným požiadavkám ...“ (Golčanová 2012: 10-11) Wendelin Strubelt to vysvetľuje konkrétnejšie: „... ľudia chceli kombinovať susedstvo mesta s lepším prístupom k okolitej zeleni a vlastníctvu záhrad.“ (Strubelt 2008: 248)

Urbanizácia, rovnako ako suburbanizácia je proces, ktorého temporalita, či už v kontexte nadnárodnom, alebo aj v rámci krajiny, je diferencovaná. Bolo to už naznačené na inom mieste tejto publikácie, či už to boli *tri urbánne revolúcie* (P. Gajdoš), alebo *štyri urbanizačné fázy Holandskej školy* (E. György). *Uvedená rozdielna temporalita oboch spomínaných procesov viedla k tomu, že rast miest a ich suburbanizačné „prelievanie“ do širšieho regionálneho zázemia v odlišných časových súradniciach mal aj odlišný priebeh*. Preto aj mnohé kritiky rozširovania miest, ktoré spomína Viktória Szirmai a ktoré konštatujú, že takéto rozširovanie smeruje k ohrozeniu kompaktného mesta a k vývoju mesta fragmentovaného, sú v istých situáciách pravdivé. Na druhej strane, ak sa týka už existujúcej metropolitnej sídelnej sústavy, je takýto problém „menej relevantný“, keďže „... v moderných regionálnych systémoch súčasne existujú kompaktné [...]i rozptýlené [...] sídla“. (Szirmai 2011: 35) Suburbanizácia, ktorá sa dynamizuje v 20. storočí a naberá na intenzite po druhej svetovej vojne, sa v rôznych podobách stretáva a aj rieši také sociálno-priestorové prejavy, ktoré prináša so sebou „urbánne rozširovanie“ (*urban sprawl*) a „urbánne zmršťovanie“ (*urban shrinkage*). Hodnotenie týchto procesov je pomerne nejednoznačné, hlavne s ohľadom na sociálne dôsledky, ktoré so sebou prinášajú. Konštatuje to aj dvojica českých humánnych geografov Petr Rumpel a Ondřej Slach na základe vlastných výskumov v meste Ostrava i množstva zahraničných poznatkov. „Rozrastanie miest“ (*urban sprawl*) totiž neraz vedie k *úpadku vnútorných miest, tak v rovine sociálnej, ako aj*

architektonicko-urbanistickej. Dochádza k tomu, čo sa nazýva „zmršťovanie miest“ (*urban shrinkage*), t. j. k populačným zmenám v podobe redukcie počtu obyvateľov. Môže to mať negatívne, no i pozitívne dopady na vnútromestské premeny (Rumpel – Slach 2012: 861), ktoré so sebou prinášajú procesy „džentifikácie“ (*gentrification*) takýchto území, t. j. vytlačanie pôvodnej, neraz chudobnejšej populácie a príchod novej zámožnejšej populácie. Vedie to okrem iného k zmenám v kvalite domového a bytového fondu a následne to podmieňuje zvyšovanie infraštruktúrnych kvalít takéhoto mestského územia. Okrem toho dochádza aj k zmenám v cenových reláciách vzťahujúcich sa k týmto najvyšším nehnuteľnostiam.

Premeny sídelného spoločenstva a formujúce sa nové subregionálne sociopriestorové vzťahy. Rola a dopady „externalít“

Súčasná spoločnosť je spoločnosťou v pohybe, a to nielen v priestore geografickom, ale vďaka informačným technológiám aj v rôznych priestoroch virtuálnych. V odbornej literatúre sa súčasnosť často charakterizuje ako postmoderná, ktorú charakterizuje transformácia hodnôt: „anarchia sa uprednostňuje pred poriadkom a hra pred organizovanou činnosťou, ‚dekonštrukcia‘ nahrádza tvorenie, individuálna sloboda má prednosť pred kolektívnymi hodnotami atď. ...“ (Benko 1997: 6-7) Francis Fukuyama hovorí o individualizme, pluralizme a tolerancii, čo síce môže povzbudzovať kultúrnu rozmanitosť, ale môže zničiť mravné hodnoty. (Fukuyama 2006: 24) Je to obdobie stavu všeobecnej neistoty. (Benko 1997: 6-7) Táto „neistota“ v jej priestorovom priemete sa spája so skutočnosťou meniaceho sa životného štýlu, ktorý často vedie k oslabovaniu priestorovej „ukotvenosti“. V modernej spoločnosti priestorová „ukotvenosť“ človeka má často podobu „ukotvenosti pohyblivej“ či „časovo obmedzenej“, viažucej sa na hľadanie ideálneho miesta na život a pracovnú kariéru. Preto aj rezidenčnú stabilitu vnímame ako stabilitu relatívnu. Rezidenčná istota a stabilita sa v súvislosti s urbanizačnými procesmi spája s hľadaním neraz idealizovaného priestoru na bývanie.

Čo je tým ideálnym priestorom? Mesto alebo vidiecky priestor reprezentovaný dedinou a jej sociálnym i prírodným prostredím? Táto dilema má dlhú históriu, ktorá sa tiahne od staroveku (Becker – Barnes 1964, 1965), (Szacki 1981) a v rôznych cykloch sa objavuje až po súčasnosť. V súčasnosti sa spája s dynamikou rozvoja miest, čo sa premieňa aj do premien sídelnej siete a celkového územného rozvoja. Jedným z prejavov sú suburbanizačné procesy, keď – vyjadrené metaforicky – na jednej strane, jadrové mestá prekračujú svoje administratívne hranice a „prelievajú sa“ do svojho regionálneho zázemia. Na strane druhej, tieto mestá sa stávajú atraktívne z pohľadu životných kariér pre populáciu z iných regiónov, ale táto populácia sa zastavuje „pred bránami“ takýchto mestských centier a noví migranti si vyberajú bývanie v ich vidieckom a malomestskom zázemí, formujú tak ich suburbanizačné zázemie. Inými slovami, formovanie suburbanizačného zázemia atraktívnych mestských centier je podmienené už zmienými dvoma migračnými prúdmi.

Suburbanizácia ako formovanie nového obytného a sociálneho priestoru v kontexte „externalít“

*Suburbanizácia v jej súčasných podobách, to nie je len urbanistické formovanie nového obytného priestoru. Je to aj vedomé či nevedomé formovanie nového spoločenstva a sociálneho priestoru. Dané je to vstupovaním nového obytného priestoru, s novou populáciou do stretu s pôvodným obytným priestorom a jeho pôvodnou populáciou. Už na inom mieste tejto monografie sme sa v kontexte suburbanizácie zmienili o sprievodných procesoch, v odbornej literatúre nazývaných „urbánne rozširovanie“ (*urban sprawl*) a „urbánne zmršťovanie“ (*urban shrinkage*). S pojmom *urban sprawl* sa však spája aj termín „sídelná kaša“, ktorý zavádza Pavel Hnilička (Hnilička 2012) a ktorý sa udomácňuje v prostredí urbanistov (niekedy aj v podobe „urbánna kaša“). V chápaní architektov urbanistov uvedená „kaša“ sa spája s chaotickým urbanisticko-architektonickým riešením meniacich sa suburbánných území, kde absentujú tradičné mestské verejné priestory (námestia či ulice ako sociálny priestor, parky atď.)*

a súčasne sú neraz znehodnocované pôvodné dedinské (vidiecke) priestory. Inými slovami, nová výstavba nie je ani mestská, ani kultivujúca pozitíva stavebných kvalít bývania na vidieku. Ukazuje sa tu, že tvorcovia vstupujúci do pôvodného vidieckeho prostredia neraz svojimi novými urbanistickými koncepciami z rôznych dôvodov nedomýšľajú možné sociálno-priestorové dopady na spoločenstvo tak pôvodné, ako aj na novoprichádzajúce. Spája sa s tým aj otázka roly miestnych samospráv v tomto procese. *Miestne samosprávy nemajú vždy jasno, akým smerom by mal pokračovať rozvoj obce*, ktorú spravujú a riadia, a preto nie vždy sú rovnocenným partnerom do obce vstupujúcich investorov. Týka sa to tak malých, ako aj väčších, či veľkých vidieckych obcí. Ako si to vysvetliť? Faktom je, že v prípade Slovenska väčšina väčších vidieckych obcí, ale postupne aj obce menšie (avšak nie všetky), má vypracovaný dokument skrývajúci sa pod skratkou PHSR (Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja). Ten by mal na vymedzené obdobie stanoviť rozvojové ciele, ku ktorým by daná obec mala smerovať. PHSR teoreticky reprezentuje „bottom up“ prístup. *V realite sa tento dokument stal skôr nástrojom, ako sa dostať k dodatočným finančným prostriedkom* vylepšujúcim rozpočet obcí – nie vždy smerujúcim k riešeniu akútnych či aktuálnych rozvojových potrieb obcí. Prečo? PHSR ako rozvojový programovací nástroj *sídelného spoločenstva*, ktorý je operacionalizovaný do podoby časovo vyhodnocovaných realizačných krokov, nemá systémovú podporu v existujúcich externých podporných mechanizmoch. Dôvodom je, že *externé podporné mechanizmy určujú*, aký druh projektov sa môže uchádzať o finančnú podporu, čo reprezentuje „top down“ prístup. Jedná sa predovšetkým o programové výzvy zo strany decíznych orgánov (výzvy ministerstiev, resp. euroúnijné výzvy sprostredkované príslušnými ministerstvami), ktoré určujú, čo bude v danom časovom období finančne podporované. Inými slovami, takéto mechanizmy postavili PHSR do roly *nevyhnutného formálneho dokumentu* pre možnosť uchádzať sa o finančnú podporu v rámci aktuálnej externej výzvy. Ak má PHSR reprezentovať „rozvojovú filozofiu“, tak územno-plánovacia dokumentácia (ÚPD) by mala byť jedným z dokumentov premietajúcich

uvedenú filozofiu do realizačných investičných krokov v území. Avšak hlavne malé obce, pokiaľ sa nezdzružia s inými obcami, ÚPD nemajú.

Faktor „externalít“ v kontexte procesov suburbanizácie

Ako sme už naznačili, v procesoch suburbanizácie – ako sa zdá – významnú úlohu zohrávajú „externality“, ktoré jej priebeh a podobu významnou mierou ovplyvňujú. Otázkou je, ako chápať a ako si zadefinovať takéto „externality“ späté s procesom či s procesmi suburbanizácie. V tejto súvislosti sa do popredia dostáva rad otázok. Predovšetkým je to otázka, čo vyvoláva masový pohyb do regionálneho (subregionálneho) zázemia mestských centier. Klasické urbanizačné procesy sa spájali predovšetkým s rastom jadrových miest, do ktorých prúdili migranti z iných častí krajiny, ktorých priťahovali hlavne pracovné príležitosti a s tým spojené možnosti novej pracovnej, ale i životnej kariéry. Súčasťou klasických urbanizačných procesov boli aglomeračné procesy spojené s pohybom predovšetkým za prácou do mestských centier zo širšieho (obvykle vidiecko-malomestského) zázemia týchto centier. V prípade suburbanizačných procesov sú mechanizmy pohybu komplikovanejšie. Zjednodušene sa dá konštatovať, že na jednej strane je to proces „úniku“ mestského obyvateľstva z jadrových mestských centier do vidieckeho priestoru a na strane druhej je to pre migrantov z iných častí krajiny prítlačivosť jadrových miest s pracovnými možnosťami, ale s rezidenčnou preferenciou vidieckeho zázemia takýchto atraktívnych mestských centier. Spája sa to však aj s nasledujúcou otázkou: do akej miery je takýto „pohyb“ výsledkom slobodnej alebo vynútenej voľby jednotlivca na báze „vonkajších“ („externých“) impulzov? Práve v prípade „vonkajších“ impulzov, t. j. „externalít“ si ich treba pracovne zadefinovať. Za „externality“ môžeme považovať tie faktory, ktoré jednotlivec v rovine individuálnej nemá možnosť priamo ovplyvňovať. Určitú šancu môže mať sprostredkované, cez združenú skupinovú snahu (občianske združenia alebo iné organizácie, v ktorých pôsobi). Takéto „externality“ majú rôzny charakter z hľadiska svojho rozsahu (dosahu) pôsobenia

– globálne, regionálne, lokálne, ako aj z hľadiska predvídateľnosti výskytu – *graduálne, ale aj neočakávané*. Typológia „externalít“ môže byť formovaná rovnako z hľadiska toho, na aké vecné situácie sa vzťahuje – politické rozhodnutia a vládna politika, globalizačno-civilizačné procesy, technologické faktory, rozvojové „nerovnováhy“, meniace sa životné štýly, programová sociálno-priestorová neukotvenosť, ... ktoré vplývajú na suburbanizačné procesy a ku ktorým sa pripájajú aj *architektonicko-urbanizačné riešenia („urbanistické ideológie“)* či *developer-ské záujmy („ideológie“)*.²

Koncom druhej a s nástupom tretej dekády 21. storočia ako nepredvídaná „externalita“ medicínskeho charakteru začína pôsobiť pandémia COVID-19, ktorá okrem zdravotných dopadov, ovplyvňuje aj sociálno-priestorové vzťahy. V ostatnom období v tomto smere pôsobí aj vojna na Ukrajine a z toho vyplývajúce masívne migračné pohyby – pred vojnou utekajúcich občanov. Jej dopady sa len postupne odkrývajú.

² Termín „ideológia“ má širokú škálu významov, pričom najčastejšie sa spája s presadzovaním určitých politických záujmov. *Velký sociologický slovník* v súvislosti s týmto termínom uvádza, že „každá ideológia, bez ohľadu na to, na aké posvätné hodnoty sa odvoláva, môže byť dešifrovaná ako snaha podporiť mocenské záujmy určitej skupiny ľudí vhodnou manipuláciou so symbolmi. Spoločenská skupina, ktorá má v spoločnosti dominantné postavenie, chce toto postavenie potvrdiť a posilniť tým, že ovláda nielen vonkajšie chovanie, ale tiež myslenie členov spoločnosti“. (*Velký sociologický slovník I. a/o*, Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, 1996, heslo „ideologie“, s. 415) Termín „ideológia“ sa môže vzťahovať aj na spôsob realizácie „nepolitických“ politík, v našom prípade aj na tie, ktoré sa vzťahujú na programy či projekty späté s územným či sídelným rozvojom.

Aké sú podoby suburbanizácie v regionálnom (subregionálnom) zázemí Bratislavy?

V súčasnom postmodernom svete aj prebiehajúce procesy na lokálnej či regionálnej (subregionálnej) úrovni sú priamo či nepriamo ovplyvňované externými faktormi, ktoré v konečnom dôsledku vstupujú do ich reálnych podôb. V prípade formovania suburbánneho zázemia Bratislavy sa sústredíme na niektoré z nich, ktoré z nášho pohľadu významným spôsobom ovplyvňujú tento proces. Ako sme už uviedli, „externality“ sa typologicky môžu medzi sebou odlišovať. Bratislava a jej formujúce sa suburbanizačné zázemie je toho dobrým príkladom.

Bratislava – hlavné mesto Slovenskej republiky

Skutočnosť, že Bratislava je nielen najväčším mestom na území Slovenskej republiky, ale aj jej hlavným mestom, je významnou „externalitou“ ovplyvňujúcou priamo či nepriamo suburbanizačné procesy v jej zázemí. „Externalita“ tohto typu má na jednej strane charakter „globálny“, charakterizujúci mestá s obdobným statusom. Dôležité však je, ako je takáto externalita videná z pohľadu občana – obyvateľa obce, resp. z pohľadu miestnej samosprávy zodpovednej za rozvoj a život spravovanej obce (bez ohľadu na to, či sa jedná o obec mestskú, alebo vidiecku), ktorá je v suburbanizačnom zázemí. Veľké mesto so štatútom hlavného mesta krajiny je obvykle centrom lokalizácie národných a nadnárodných hospodársko-správnych inštitúcií pôsobiacich na jej území. Takto poňatá „externalita“ ovplyvňuje atraktivitu mesta ako priestoru, s ktorým sa spájajú štrukturované očakávania pre realizáciu životných ambícií rôznych sociálnych skupín populácie. Táto príťažlivosť sa viaže nielen na obyvateľstvo daného mesta, ale ovplyvňuje aj migračné rozhodnutia sociálnych skupín z iných regiónov danej krajiny či zahraničia. Príťažlivosť mestských centier – o to viac, ak sa jedná o hlavné mesto krajiny – sa spája s ich zamestnanecko-ekonomickým

potenciálom, ktorého sú nositeľmi, ale aj s nadväzujúcim „existenčným“ potenciálom viažucim sa na širšie ponímané bývanie, životnú kariéru a poskytované spoločensko-kultúrne možnosti. Ako už bolo spomenuté, tento druh „externality“ je nadnárodnej (globálnej) povahy a spája sa so statusom daného mesta ako centra inštitúcií (organizácií) národného i nadnárodného charakteru. Príkladom môžu byť takéto centrá na rôznych kontinentoch sveta.

Migračné pohyby

Vyššie spomenutá „externalita“ globálneho charakteru sa spája predovšetkým so zvýšeným migračným pohybom do takýchto mestských centier z iných častí (regiónov) krajiny a podľa miery atraktivity daného centra aj spoza hraníc krajiny. Dá sa povedať, že tento „pohyb“ predstavuje „subexternalitu“ voči vyššie spomenutej „externalite“, ktorá sa spája s významom mestského centra. Aj táto má globálnu povahu so svojím regionálnym aj lokálnym priemetom vstupujúcim do „života“ daného mestského centra. Tu treba pripomenúť, že uvedený migračný pohyb na seba viaže rovnako (a hlavne) populačné skupiny, ktoré sa existenčne viažu na pôsobenie v aktívnom hospodárskom, ale aj spoločenskom živote daného mestského centra, ale aj na sociálne skupiny, ktoré z rôznych dôvodov nie sú schopné byť aktívnou súčasťou mestského života, dostávajú sa „na okraj“ s rôznou podobou sociálnej marginalizácie a vyznačujú sa zvýšeným rizikom výskytu sociálno-patologických prejavov. Na území mesta, resp. obce to môže mať aj svoj sociálno-priestorový priemet. V prípade Bratislavy môžeme ako príklad takéhoto priemetu uviesť na jednej strane nárast luxusných (a cenovo ťažko prístupných) bytov či bytových objektov pre bežných občanov) obytných štvrtí, akými sú napríklad Koliba, oblasť Slavína, Eurovea či River Park. Na strane druhej je to práve časť Dolných Honov s bytovkou Pentagon, dlhé roky známou ako príklad obytného bloku a centra drogovej patológie.

Podoby internacionalizácie mesta

*Internacionalizácia predovšetkým veľkých a hospodársky významných mestských centier prebiehala aj v dávnej minulosti v dobových civilizačných centrách. Takéto mestské centrá priťahovali nielen cestovateľov, obchodníkov či remeselníkov, ale aj „mocných“ vtedajšieho sveta, ktorí si takéto centrá chceli vojensky podmaniť. Internacionalizácii napomáhala aj skutočnosť, že dobové štátne útvary boli neraz vo svojej podstate multietnické. Inými slovami môžeme konštatovať, že internacionalizácia prejavujúca sa predovšetkým vo významných mestských centrách bola odrazom, resp. jedným z prejavov „globálnych“ externalít v ich dobových podobách. Premietnutím na Bratislavu, tá ako súčasť či už habsburskej monarchie, alebo Rakúsko-Uhorska má svoju „internationalizáciu“ zapísanú vo svojej histórii. Práve na území Bratislavy ako jadrového mesta, ale aj v jeho najbližšom regionálnom zázemí sa v rámci mestskej populácie, ale aj populácie v regionálnom zázemí historicky sformovali multietnické územné spoločenstvá, ktoré tvorili Nemci, Maďari, Slováci, Židia, Chorváti, Česi, Bulhari či iné menej početné etnické zoskupenia. Tieto tu žili a pôsobili a aj napriek mnohým, neraz zložitým dejinným udalostiam, o ktorých sa zmieňuje Peter Salner (Salner 1998), tu zotrvali až do súčasnosti, no už nie ako „imigranti“, ale ako integrálna súčasť územného spoločenstva. *Novodobá internacionalizácia mesta prelomu 20. – 21. storočia má do istej miery iné motivačné pozadie a inú mieru sídelnej stability.* Spája sa to so skutočnosťou, že – ako konštatuje Zygmunt Bauman – „modernita“, ktorá charakterizuje súčasnú spoločnosť, sa spája s vysokou mierou „neurčitosti“, pričom život je členený na epizódy, bez „prepojenia na minulosť a väzby na budúcnosť“. (Bauman 2002: 188) Znamená to, že ľudia sú v „pohybe“ nielen priestorovom, ale aj v rovine zdieľaných sociálnych statusov. Z pohľadu internacionalizácie súčasných moderných miest, s priemetom na Bratislavu, to znamená, že sem prichádzajú žiť „spoza hraníc“, na kratšie alebo na dlhšie obdobie, rôzne sociálne skupiny. Sú to napríklad zahraniční pracovníci nadnárodných spoločností či zahraničných firiem pôsobiacich na Slovensku. Ďalej môže ísť o zahraničných drobných*

podnikateľov s pobytovým a pracovným povolením. Patria sem aj zahraniční vedeckí a vysokoškolskí pracovníci s dočasným pobytom v Bratislave, pôsobiaci na vedeckých inštitúciách, univerzitách či vysokých školách v meste. Stranou nemôžu ostať ani osoby zo zahraničia s pobytovým povolením, resp. osoby zo zahraničia, ktoré už získali občianstvo a žijú na území Bratislavy. Určitou špeciálnou kategóriou sú zahraniční turisti, ktorí Bratislavu navštevujú ako turistickú destináciu skôr na krátkodobé pobyty. Vo všetkých týchto prípadoch ide o dopad „globálnych“ externalít vrátane ich migračných prejavov s regionálnymi a lokálnymi sociálno-priestorovými priemetmi v dotknutých územiach.

Z pohľadu suburbanizačných prejavov spätých s rozvojovými premenami Bratislavy a jej regionálneho zázemia tu pôsobia aj ďalšie „externality“, ktoré sú síce do istej miery ovplyvňované tými, ktoré majú charakter „globálny“, ale z pohľadu sídelno-priestorových rozvojových procesov sú viazané na procesy lokálne či subregionálne.

Rozvojové premeny jadrového mesta – príklad Bratislavy

V prípade Bratislavy – jadrového mesta – v 90. rokoch 20. storočia a hlavne s nástupom 21. storočia dochádza k výraznej dynamizácii jeho rozvoja. Spája sa to nielen s rastom jeho hospodárskeho a spoločenského významu, ale predovšetkým s nadväznými architektonicko-urbanistickými premenami. Bolo to obdobie, keď sa naštartovali procesy stavebnej aktivizácie späté najmä s hospodárskou internacionalizáciou mesta. Spájalo sa to s intenzifikáciou výstavby centier nových nadnárodných subjektov pôsobiacich v meste. Išlo o výstavbu administratívnych budov – centier nadnárodných finančných inštitúcií – či už to boli pôvodne domáce, ktoré sa stali súčasťou nadnárodných bankových či finančných skupín, alebo zahraničné bankové či finančné inštitúcie, ktoré zakladali na Slovensku svoje filiálky s alokovanými centrálnymi v Bratislave. V PHSR mesta Bratislavy na roky 2010 – 2020 sa konštatuje, že: „Napriek absencii nadnárodných

riadiacich funkcií, Bratislava sa ekonomicky presadzuje aj vďaka rôznym podobám prítomnosti popredných svetových spoločností vo svojej ekonomike. Miestna ekonomika je silne internacionalizovaná a začlenená do globálnych dodávateľských a odberateľských vzťahov.“ (PHSR Hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010 – 2020, 2010: 177) *Vzťahuje sa to tak na banky, ako aj na priemyselnú výrobu, stavebníctvo, tlačiarstvo, informačné technológie a ich služby vrátane telekomunikácií. Rovnako sa to prejavuje aj v doprave a špedícii či v obchodných zastúpeniach komerčných firiem.* Presadili sa tu nadnárodné obchodné reťazce atď. Všetky tieto procesy internacionalizácie jadrového mesta prispievali k rastu atraktivity mesta ako priestoru pre realizáciu pracovných a širšie životných kariér. Tlak na dostupnosť nebytových i bytových priestorov viedol k nárastu cien nehnuteľností, počínajúc pozemkami, ako aj cenami za prenájom či kúpu nebytových aj bytových priestorov. Ich dostupnosť/nedostupnosť viedla k narastajúcej sociálno-priestorovej diferencovanosti mesta a jeho územných častí. Inými slovami, *dochádza nielen ku konfrontácii „príťažlivosti“ s narastajúcou „nedostupnosťou“ či „bariérovosťou“, ale aj k meniacej sa „cenovej“ mape mesta s dopadmi na jeho subregionálne či regionálne zázemie.* Dá sa hovoriť, že je to jeden z prejavov dopadov globálnej „externality“ na jej lokálne prejavy. *Migrácie do regionálneho zázemia – Prvé prejavy sťahovania* sa Bratislavčanov z jadrového mesta do jeho vidieckeho zázemia – ako prejav začínajúcej suburbanizácie – *zaznamenávame už v 80. rokoch 20. storočia.* Jednalo sa o sťahovanie do jeho vidieckych okrajových častí, ktoré boli už predtým formálne začlenené do administratívnych hraníc mesta (Rusovce, Čunovo, Jarovce či Záhorská Ves), ale stále si udržiavali svoj vidiecky charakter. *Masovejšie prejavy suburbanizácie do suburbánneho zázemia Bratislavy sa však rozbiehajú v 90. rokoch 20. storočia a v prvých dvoch dekádach 21. storočia.* Môžeme to chápať ako *príklad prekročenia „hranice“ jadrového mesta a vstup do jeho formujúceho sa suburbanizovaného zázemia.* Stretalo sa tu niekoľko motívov či hybných síl:

1. *Romanticko-idealizovaná predstava* (motív) – bývanie „na dedine“, v rodinnom dome so záhradou a v kontakte s prírodným prostredím.
2. *Pragmaticko-ekonomické motívy* – únik z bývania v mestských bytových podmienkach (často v prostredí nedovybavených „sídlisk“), v bytoch s limitovanými obytnými plochami a s narastajúcimi problémami so statickou dopravou (parkovacie možnosti pri intenzívne rastúcej automobilizácii).

Narastajúca finančná nedostatnosť riešenia bývania v jadrovom meste spôsobená nárastom cien nehnuteľností a súčasne s obmedzenou dostupnosťou lacnejšieho bývania. Pritom hlavne v počiatočných obdobiach tejto suburbanizačnej vlny práve vidiecke prostredie poskytovalo cenovo dostupnejšie alternatívy bývania (či už v staršom domovom fonde, ale aj pri novej výstavbe).

Tieto motívy sa súčasne viazali (neraz ako podmienka) na blízkosť jadrového mesta (v tomto prípade Bratislavy) ako centra práce a uspokojovania ďalších životných potrieb, ktoré prináša inštitucionálne zázemie jadrového mesta a jeho obchodná (a nielen obchodná) vybavenosť. Práve Bratislava a suburbanizačné procesy v jej zázemí sú dobrým príkladom toho, ako sa v jej formujúcom sa suburbanizačnom zázemí stretávajú „dva prúdy“ tohto procesu:

Na jednej strane je to „prúd“ odchodu časti obyvateľov jadrového mesta do formujúceho sa suburbanizačného zázemia. Na strane druhej sa nachádza „prúd“ sťahujúcich sa z iných častí Slovenska, ktorých „prítahuje“ atraktivita mesta a jeho ponuky v oblasti životných kariér, ktorý sa však z pohľadu možnosti bývania zastavuje pred „prahmi“ mesta. V konečnom dôsledku oba tieto prúdy znásobujú tlak na suburbanizačné zázemie ako na nové miesto bývania. Malé mestá a predovšetkým vidiecke obce v tomto suburbanizačnom zázemí zaznamenávajú rastový boom.

Suburbanizačné pásy – príklad Bratislavy

Už na iných miestach tejto publikácie sme sa zmienili o tom, že *suburbanizačné procesy v regionálnom zázemí Bratislavy majú svoju vývojovú sociálno-priestorovú históriu* vo svojich počiatkových novodobých podobách siahajúcich pred 90. roky 20. storočia. Z hľadiska Slovenska, vzhľadom na spoločensko-politické, spoločensko-kultúrne a spoločensko-hospodárske charakteristiky jadrového mesta Bratislavy, včítane jeho geopolitickej polohy, malo a stále má určité charakteristické znaky. Výstižne to charakterizuje P. Gajdoš:

„Proces suburbanizácie v zázemí Bratislavy je v kontexte Slovenska najintenzívnejší, časovo najdlhodobejší a aj priestorovo najrozsiahlejší. [...] Suburbánne zázemie Bratislavy sme rozčlenili na 4 sídelno-rozvojové pásy (Záhorský pás – Záhorie, Podkarpatský pás – Podkarpatsko, Senecký pás – Senec a Podunajský pás – Podunajsko), ktoré predstavujú nielen špecifické územia (osídlením, historicky i sociokultúrne), ale reprezentujú aj rôzne etapy suburbanizácie zázemia Bratislavy, ktoré majú svoje špecifiká časové, sociálno-priestorové, ako aj sociálne, demografické, kultúrne i geomorfologické, urbanistické a stavebné.“ (Gajdoš 2021: 57)

Vyššie uvedené sídelno-rozvojové pásy sa vzťahujú na slovenské vnútrozemie. Významným znakom však je, že *Bratislava leží na štátnej hranici*, ktorá dlhé roky od vzniku Československej republiky v roku 1918 bola nielen priestorovou, ale aj politickou rozvojovou bariérou. Spoločensko-politická zmena koncom 80. rokov 20. storočia však otvorila nový rozvojový priestor aj pre Bratislavu a ten sa začal vzťahovať i na suburbanizačné procesy v jej zázemí. Vďaka tejto zmene sa začal formovať *piaty sídelno-rozvojový „cezhraničná pás“*, vstupujúci do kontaktných prihraničných území Maďarska a Rakúska. Môžeme to považovať za *príklad prekračovania „štátnej hranice“*.

Vzhľadom na to, že v rámci Slovenska suburbanizačné procesy najvýraznejšie akcelerovali v regionálnom zázemí Bratislavy,

vo vyššie vymedzených sídelno-rozvojových pásoch, postupne začali odhaľovať aj *celý rad problémových situácií, ktoré tento proces sprevádzali*. Mohli by sa nazvať „suburbanizačné riziká“ či „suburbanizačné pasce“.

V rámci zmienených suburbanizačných rozvojových pásov v zázemí Bratislavy uvedieme niekoľko príkladov, pričom napriek rešpektovaniu príslušnosti sledovaných obcí k okresom, tak aj v týchto *príkladoch zaznamenávam situácie prekročenia územno-administratívnych „hraníc“*:

Záhorský rozvojový pás

Obec Marianka

Prvá písomná zmienka sa datuje k roku 1367, ale osídlenie v jej území siaha hlboko pred náš letopočet (1200 – 1000 pred n. l.). Vzhľadom na to, že je to najstaršie pútnické miesto v rámci bývalého Uhorska, v obci sa nachádza veľký počet sakrálnych pamiatok. S obcou Marianka a jeho pútnickou históriou sa spájajú aj legendy.³

Obec v jej najnovšej histórii prechádzala rôznymi, predovšetkým demografickými zmenami. V období pred rokom 1990 ju sprevádzal dlhodobý pokles počtu obyvateľov. V roku 1970 mala 1 422 obyvateľov, v roku 1980 počet obyvateľov klesol a v roku 1991 klesol až na 933 obyvateľov. Po roku 1991 začína postupný a zrýchľujúci sa nárast počtu obyvateľov (pozri tabuľku):⁴

Tabuľka č. 1

1970:	1 422		
1980:	1 207	[rozdiel 1980 – 1970: -215]	(úbytok)
1991:	933	[rozdiel 1991 – 1980: -274]	(úbytok)
2001:	948	[rozdiel 2001 – 1991: 15]	(prírastok)
2011:	1 297	[rozdiel 2011 – 2001: 349]	(prírastok)
2021:	2 284	[rozdiel 2011 – 2017: 987]	(prírastok)

³ Pozri: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Marianka>

⁴ Pozri: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508080

Graf č. 1

Obec Jakubov

Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1460. V obci sa nachádza rímskokatolícky kostol sv. Filipa a Jakuba zo 17. storočia a taktiež opustený židovský cintorín. V minulosti bola obec známa pestovaním konope, ktoré sa vyvážalo do stredoslovenských banských miest a konopný semiačkový olej do neďalekej Viedne.⁵

Z pohľadu novodobej situácie, demografický vývoj obce bol podobný ako v ďalších obciach tohto rozvojového pásu v zázemí Bratislavy. Do roku 1991 pomaly klesal a následne po roku 2001 bol zaznamenaný postupný nárast:⁶

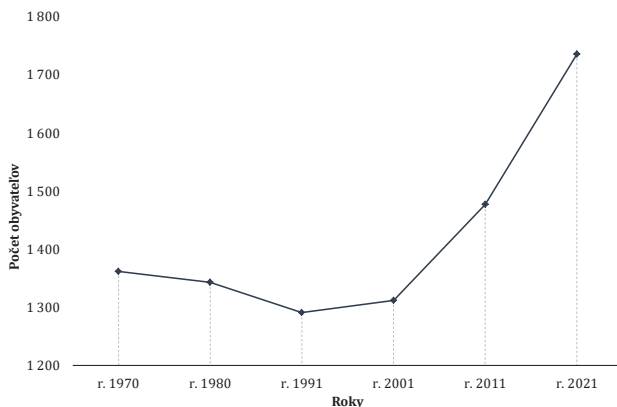
Tabuľka č. 2

1970:	1 362		
1980:	1 343	[rozdiel 1980 – 1970: -215]	(úbytok)
1991:	1 291	[rozdiel 1991 – 1980: -274]	(úbytok)
2001:	1 312	[rozdiel 2001 – 1991: 15]	(prírastok)
2011:	1 477	[rozdiel 2011 – 2001: 349]	(prírastok)
2021:	1 736	[rozdiel 2011 – 2017: 987]	(prírastok)

⁵ Pozri: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Jakubov>

⁶ Pozri: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507962

Graf č. 2

Obec Láb

Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1206 pod menom Loyp. Avšak ako sa uvádza na webovej stránke obce, „najstaršie osídlenie Lábu spadá do mladšej doby kamennej, do neolitu“. Najnovšie archeologické výskumy dokladajú, že sa tu nachádzalo „sídliisko z doby laténskej (obdobie Keltov – 450 pred n. l. – prelom letopočtu)“ a „už v 8. storočí bolo v lokalite Lábu slovenské sídlo a našli sa aj pozostatky sídliiska a pohrebiska z obdobia Veľkomoravskej ríše“. Za zmienku stojí, že v 16. storočí sa tu usadili chorvátski kolonisti. V minulosti sa obyvatelia venovali predovšetkým poľnohospodárstvu, pričom odberateľmi ich produktov (predovšetkým zeleniny) bola Viedeň. V súčasnosti „*lokalita Lábu je typická a významná z celoslovenského hľadiska ložiskom zemného plynu, ktoré je zaradené do evidencie chránených ložiskových území. Láb však nie je len náleziskom zemného plynu, ale aj jeho úložiskom*“.⁷

Z hľadiska demografického vývoja populácie v období od roku 1970 v obci Láb prebiehajú obdobné procesy ako v iných sledovaných obciach Záhorského rozvojového pásu, hoci

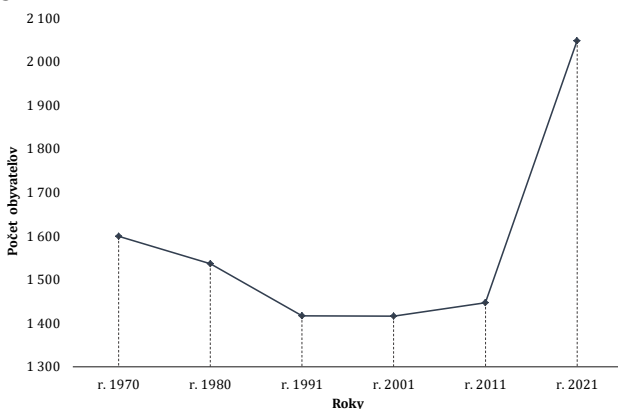
⁷ Pozri: <https://www.obeclab.sk/>

s čiastočným posunom naštartovania rastu⁸ (pozri tabuľku).

Tabuľka č. 3

1970:	1 599		
1980:	1 536	[rozdiel 1980 – 1970: -37]	(úbytok)
1991:	1 417	[rozdiel 1991 – 1980: -119]	(úbytok)
2001:	1 416	[rozdiel 2001 – 1991: -1]	(úbytok)
2011:	1 447	[rozdiel 2011 – 2001: 31]	(prírastok)
2021:	2 048	[rozdiel 2011 – 2017: 601]	(prírastok)

Graf č. 3

Mesto Stupava

Prvá písomná zmienka o Stupave je z roku 1269. K mestu Stupava a jeho okoliu sa viaže bohatá história, a to už od obdobia neolitu či staršej doby bronzovej. Doložené sú tu i stopy rímskej vojenskej stanice z 2. – 3. storočia nášho letopočtu. Od roku 1443 sa Stupava vyvíjala ako mestečko s trhovým a jarmočným právom. Mesto Stupava charakterizuje značné množstvo predovšetkým cirkevných pamiatok, ale aj pamiatok spätých s dobovými šľachtickými rodmi.⁹ Aj Stupava patrila k obciam, ktoré boli v období 16. storočia kolonizované chorvátskou po-

⁸ Pozri: (http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508039)

⁹ Pozri: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Stupava>

puláciou.¹⁰ (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1978, s. 101-103)

V minulosti v Stupave prevládalo poľnohospodárstvo a vinohradníctvo, ale aj rôzne remeslá a obchodovanie, pričom významnú rolu tu zohrával vtedajší Prešporok a blízka Viedeň. Na prelome 19. a 20. storočia sa rozvíjala aj priemyselná výroba. Postupne sa v ďalších rokoch 20. storočia a s nástupom 21. storočia čoraz viac zvyrazňovalo prepojenie Stupavy na Bratislavu vrátane rastu jej rezidenčnej funkcie. Poloha mesta ovplyvňovala aj jeho demografický vývoj. Mesto leží v bezprostrednom zázemí Bratislavy v okrese Malacky. V 70. a začiatkom 80. rokov 20. storočia bol zaznamenaný nárast počtu obyvateľov a následne jeho pokles v priebehu 80. až 90. rokov. Trvalejší nárast môžeme pozorovať od 90. rokov a v nasledujúcich dekádach 21. storočia:¹¹

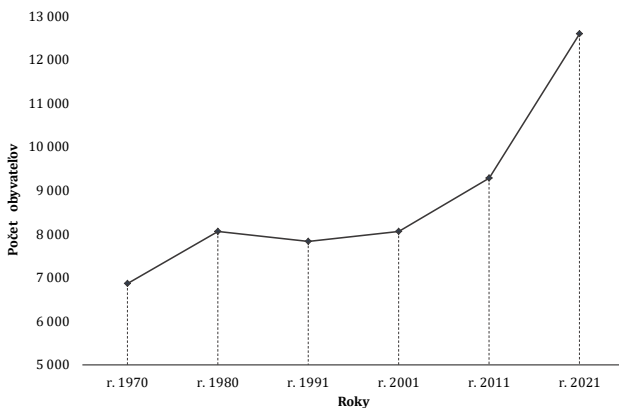
Tabuľka č. 4

1970:	6 863		
1980:	8 062	[rozdiel 1980 – 1970: 1 199]	(prírastok)
1991:	7 834	[rozdiel 1991 – 1980: -228]	(úbytok)
2001:	8 063	[rozdiel 2001 – 1991: 229]	(prírastok)
2011:	9 282	[rozdiel 2011 – 2001: 1 219]	(prírastok)
2021:	12 595	[rozdiel 2011 – 2017: 3 313]	(prírastok)

¹⁰ Pozri: https://sk.wikipedia.org/wiki/Chorv%C3%A1ti_na_Slovensku

¹¹ Pozri: (http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508233)

Graf č. 4

Okresné mesto Malacky

Historické formovanie budúceho mesta sa spájalo so skutočnosťou, že toto územie súčasného Záhorského rozvojového pásu bolo územím križovania pohybov dobových predslovanských kmeňov. V blízkosti sa nachádzala severná hranica Rímskej ríše (Limes Romanus) a začiatkom 6. storočia sem prenikali aj Slovania. Územie dnešného Záhoria sa v tejto „prehistórii“ stávalo súčasťou rôznych a meniacich sa dobových štátnych útvarov. Dôležitou skutočnosťou bolo, že toto územie bolo križovatkou dobových obchodných ciest. Prvá písomná zmienka je z roku 1206. Bolo to v čase, keď uhorský kráľ Ondrej II. parceloval neobývané prihraničné územia svojim verným veľmožom. Preto sa vznikajúce Malacky spájajú s významnými rodmi, počnúc veľmožmi Sebušom a Alexandrom zo Svätého Jura a Pezinka, vazalom Alexandrom z rodu Hont-Poznan a neskôr s rodmi Ballašovcov či Pálffyovcov. V roku 1573 získali Malacky trhové právo a štatút mestečka s právom používať titul oppidum Malaczka. „Obdobie od začiatku 17. storočia do roku 1918 v Malackách nemožno nazvať inak ako obdobie Pálffyovcov.“ Od roku 1854 sa mesto stalo centrom malackého okresu.¹² Vzhľadom na význam

¹² Pozri: <https://malacky.sk/mesto/o-meste/historia-mesta/najstarsia-pisomna-zmienka>

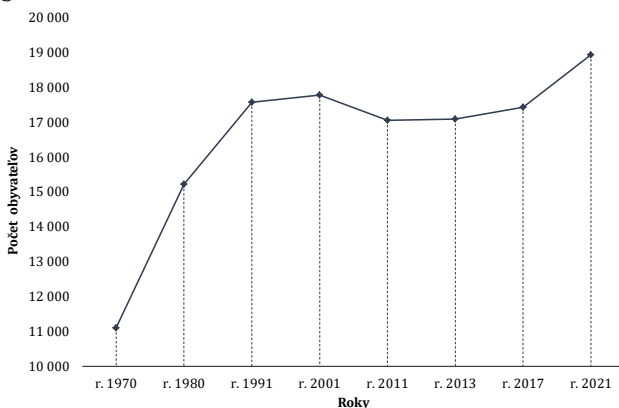
a postavenie mesta v historickom vývoji sa nachádza v jeho hraniciach celý rad cirkevných, ako aj svetských historických pamiatok. V súčasnosti je významným správnym aj hospodárskym centrom južnej časti Záhoria, v úzkom prepojení na Bratislavu aj vďaka polohe na nosnom medzinárodnom dopravnom koridore (cestnom i železničnom).

V novodobej histórii od 70. rokov 20. storočia okresné mesto Malacky si udržiava rastovú tendenciu, hoci v roku 2011 zaznamenalo prepad, ktorý v nasledujúcom období opäť vyrovnalo a neskôr zaznamenalo nárast počtu obyvateľov.¹³

Tabuľka č. 5

1970:	11 101		
1980:	15 218	[rozdiel 1980 – 1970: 4 117]	(prírastok)
1991:	17 573	[rozdiel 1991 – 1980: 2 355]	(prírastok)
2001:	17 773	[rozdiel 2001 – 1991: 200]	(prírastok)
2011:	17 051	[rozdiel 2011 – 2001: -722]	(úbytok)
2013:	17 087	[rozdiel 2013 – 2011: 36]	(prírastok)
2017:	17 430	[rozdiel 2017 – 2013: 343]	(prírastok)
2021:	18 935	[rozdiel 2021 – 2017: 1 505]	(prírastok)

Graf č. 5

¹³ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508063

Podkarpatský rozvojový pás

Obec Limbach

Prvá písomná zmienka je z roku 1390. Obec vo svojej histórii bola poznačená rôznymi udalosťami, ktoré mali dopad na jej vývoj. Dôležitým bolo obdobie od polovice 12. do 15. storočia, keď v dôsledku tatárskych vpádov a následnej značnej straty populácie, v rokoch 1241 – 1242 vtedajší panovník Belo IV. pozýval do dotknutých území nemeckých „hostí“, ktorí dostávali celý rad výsad (práv). Týkalo sa to aj vtedajších „novoosídlencov“ v území obce Limbach. Boli to baníci, ale aj drevorubači a uhliari z rôznych častí súdobého Rakúska či nemeckého Bavorska. Títo „novoosídlenci“ sa venovali aj vinohradníctvu. Nemeckí osadníci následne ovplyvňovali rozvoj osídlenia v podkarpatskom páse od Bratislavy až po Trnavu. Mali významné postavenie v rámci lokálnych spoločenstiev a ich sociálnej štruktúre. V prípade Limbachu sa to prejavovalo i v miestopise (topografii). Nemecká národnosť v Limbachu bola významná aj v prvej polovici 20. storočia. Veľká časť tejto populácie však prijala nacistickú ideológiu. Po skončení druhej svetovej vojny to viedlo k odsunu nemeckej populácie do Nemecka. Zostali len zmiešané manželstvá a slovenské rodiny. Do obce sa sťahovali „presídlenci z Myjavy, Starej Turej, Bošáče“.¹⁴ V obci sa zachovali predovšetkým cirkevné pamiatky. Podobne ako v ďalších obciach aj v obci Limbach v období od 70. rokov 20. storočia zaznamenávame zmeny v dynamike populačného rastu. Postupný pokles počtu obyvateľov bol zaznamenaný v priebehu 80. a začiatkom 90. rokov 20. storočia. Od konca 90. rokov a v ďalších rokoch dochádza k nárastu počtu obyvateľov oproti roku 1970:¹⁵

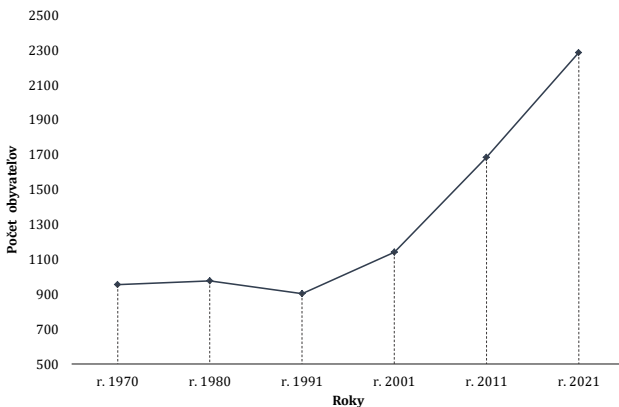
¹⁴ Pozn: <https://limbach.sk/o-obci/historia/>

¹⁵ Pozn in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508047

Tabuľka č. 6

1970:	955		
1980:	977	[rozdiel 1980 – 1970: 22]	(prírastok)
1991:	904	[rozdiel 1991 – 1980: -73]	(úbytok)
2001:	1 141	[rozdiel 2001 – 1991: 237]	(prírastok)
2011:	1 686	[rozdiel 2011 – 2001: 545]	(prírastok)
2021:	2 287	[rozdiel 2021 – 2017: 601]	(prírastok)

Graf č. 6

Obec Slovenský Grob

Podľa webovej stránky obce prvá písomná zmienka je z roku 1214,¹⁶ ale iné zdroje uvádzajú rok 1550 (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1978, s. 56-57). Obyvateľstvo sa zaoberalo poľnohospodárstvom, vinohradníctvom, no prešlo sa aj výšivkami. Obec je v súčasnosti známa husacími hodami. Nachádzajú sa v nej cirkevné historické pamiatky.

V období od 70. rokov 20. storočia prechádza premenami pod vplyvom nárastu populácie. Od 70. až po začiatok 90. rokov 20. storočia obec zaznamenala pokles počtu obyvateľov a v nasledujúcich rokoch ich stupňujúci nárast.¹⁷

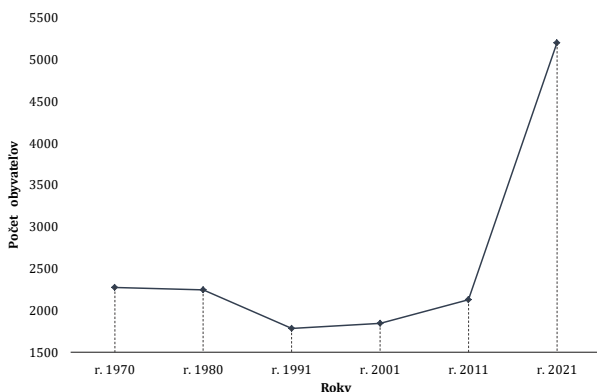
¹⁶ Pozri: <https://slovensky-grob.sk/o-obci/>

¹⁷ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508225

Tabuľka č. 7

1970:	2 276		
1980:	2 247	[rozdiel 1980 – 1970: -29]	(úbytok)
1991:	1 785	[rozdiel 1991 – 1980: -462]	(úbytok)
2001:	1 846	[rozdiel 2001 – 1991: 61]	(prírastok)
2011:	2 129	[rozdiel 2011 – 2001: 283]	(prírastok)
2021:	5 202	[rozdiel 2011 – 2017: 3 073]	(prírastok)

Graf č. 7

Obec Viničné

Prvá písomná zmienka je z roku 1208 a vzťahuje sa na obec Villa Suslan, ktorá ležala na území dnešné Viničného. Jej názov je predmetom rôznych výkladov. Iné zdroje uvádzajú, že prvá zmienka o obci je z roku 1425. (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1978, s. 267-268) Aj táto obec sa vo svojich počiatkoch spájala s nemeckým osídlením. Turecké nájazdy v 16. storočí mali dosah aj na Viničné, keď tu pôsobili španielski bojovníci, ktorí časť obce vypálili. V druhej polovici 16. storočia bola obec dosídlená slovenskou populáciou.¹⁸ V obci sú historické cirkevné pamiatky.

Z pohľadu súčasnosti je dôležitý vývoj populácie od 70. rokov 20. storočia. V 70., 80. a začiatkom 90. rokov 20. storočia

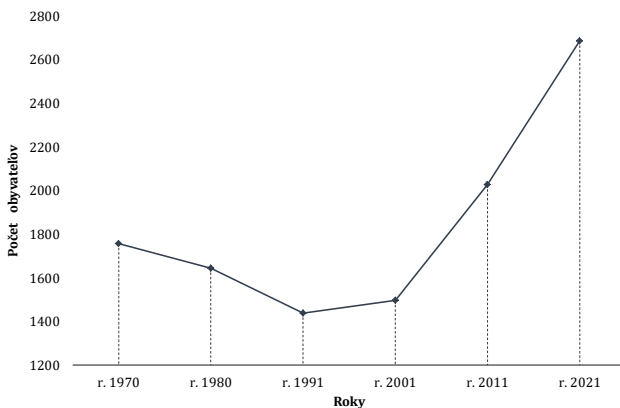
¹⁸ Pozri: <https://www.vinicne.sk/historia-obce.html>

bol zaznamenaný pokles počtu obyvateľov a v priebehu 90. rokov a v nasledujúcich dvoch dekádach 21. storočia ich opätovný nárast:¹⁹

Tabuľka č. 8

1970:	1 758		
1980:	1 645	[rozdiel 1980 – 1970: -113]	(úbytok)
1991:	1 439	[rozdiel 1991 – 1980: -206]	(úbytok)
2001:	1 497	[rozdiel 2001 – 1991: 58]	(prírastok)
2011:	2 028	[rozdiel 2001 – 1991: 531]	(prírastok)
2021:	2 687	[rozdiel 2011 – 2017: 659]	(prírastok)

Graf č. 8

Mesto Svätý Jur

Prvá zmienka o obci je z roku 1209, ale archeologické náleziská dokladajú, že osídlenie tu existovalo oveľa skôr (doba hallštatská, Veľká Morava), jej osadu chránilo hradisko (z obdobia Veľkej Moravy), resp. neskôr aj hrad (Biely Kameň). Osada bola súčasťou svätajurského panstva, ktoré bolo postupne v rukách celého radu významných rodov. Vďaka tomu osada postupne získala celý rad výsad a práv vrátane práv mestských. V roku 1647 bol Sv. Jur už slobodným kráľovským mestom. Od 13.

¹⁹ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508306

storočia bol osídlený aj „nemeckými hosťami“. Mesto charakterizovalo predovšetkým vinohradníctvo a vo svojich hraniciach má celý rad cirkevných aj svetských objektov. (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.* Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1977, s. 523-525)

Mesto je v súčasnosti súčasťou okresu Pezinok, v bezprostrednom zázemí Bratislavy. Charakteristickým znakom bol pokles počtu obyvateľov od 70. až po začiatok 90. rokov 20. storočia. V ďalších rokoch dochádza k opätovnému nárastu počtu obyvateľov.²⁰

Tabuľka č. 9

1970:	5 286		
1980:	5 123	[rozdiel 1980 – 1970: -163]	(úbytok)
1991:	4 600	[rozdiel 1991 – 1980: -523]	(úbytok)
2001:	4 614	[rozdiel 2001 – 1991: 14]	(prírastok)
2011:	5 141	[rozdiel 2011 – 2001: 527]	(prírastok)
2021:	5 941	[rozdiel 2011 – 2017: 800]	(prírastok)

Graf č. 9

²⁰ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507989

Okresné mesto Pezinok

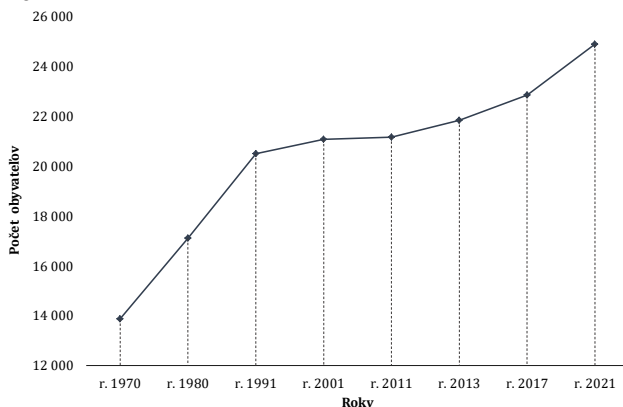
Prvá písomná zmienka o „terra Bozen“ pochádza z roku 1208. Názov „Pesinok“ sa objavuje v 15. storočí. Vo svojej histórii obec ako majetok prechádzala rukami rôznych významných rodov. Významnú úlohu pri rozvoji obce zohralo nerastné bohatstvo, ktoré sa nachádzalo na jej území. Už v druhej polovici 13. storočia je doložené vinohradníctvo. V období 15. a 16. storočia sa tu usadzujú „nemeckí hostia“. V priebehu 13. a 14. storočia obec získava rôzne práva a z toho vyplývajúce výsady a v roku 1647 sa stala slobodným kráľovským mestom. Obyvateľstvo charakterizovalo vinohradníctvo, ale vďaka nerastnému bohatstvu aj baníctvo a rad iných remesiel. V neskoršom období to bol rozvoj priemyslu. Aj v prípade Pezinku došlo po 2. svetovej vojne k vysťahovaniu nemeckej populácie. Sídлом okresu sa Pezinok stal v rokoch 1948 – 1960 (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1977, s. 382-385) a neskôr v roku 1996. Mesto Pezinok počas celého sledovaného obdobia rokov 1970 až 2021 vykazuje významný nárast počtu obyvateľov.²¹

Tabuľka č. 10

1970:	13 872		
1980:	17 116	[rozdiel 1980 – 1970: 3 244]	(prírastok)
1991:	20 515	[rozdiel 1991 – 1980: 3 399]	(prírastok)
2001:	21 082	[rozdiel 2001 – 1991: 567]	(prírastok)
2011:	21 179	[rozdiel 2011 – 2001: 97]	(prírastok)
2013:	21 851	[rozdiel 2013 – 2011: 672]	(prírastok)
2017:	22 861	[rozdiel 2017 – 2013: 1 010]	(prírastok)
2021:	24 900	[rozdiel 2021 – 2017: 2 039]	(prírastok)

²¹ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508179

Graf č. 10

Seneký rozvojový pás

Obec Bernolákovo

Prvá písomná zmienka o obci pod názvom „Villa Ceci“ pochádza z roku 1209. Stopy po osídlení sú však oveľa staršieho dáta. Obec patrila svätajurským a pezinským grófom. V 13. storočí sú doložené aj vinice. V 14. storočí na území obce bol hrad, ktorý zanikol v 15. storočí. V 16. a 17. storočí obec získala niektoré práva a štatút mestečka. V Bernolákove sa nachádza celý rad cirkevných aj svetských historických objektov. Koncom 18. storočia tu pôsobil Anton Bernolák.

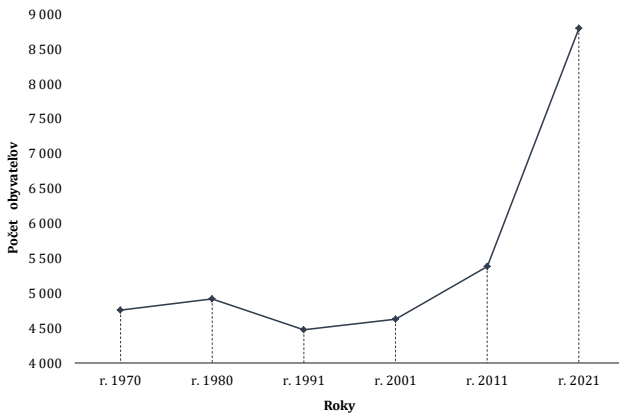
Z pohľadu súčasnosti sú významné demografické procesy spojené s rastom populácie. (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.* Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1977, s. 160-161) Obec zaznamenala v 70. a začiatkom 80. rokov 20. storočia rast počtu obyvateľov, ktorý bol prerušený a poznačený poklesom v ďalšom desaťročí do začiatku 90. rokov. V ďalších rokoch však dochádza k oživeniu a pomerne dynamickému rastu počtu obyvateľov:²²

²² Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507814

Tabuľka č. 11

1970:	4 758		
1980:	4 921	[rozdiel 1980 – 1970: 163]	(prírastok)
1991:	4 477	[rozdiel 1991 – 1980: -444]	(úbytok)
2001:	4 627	[rozdiel 2001 – 1991: 150]	(prírastok)
2011:	5 385	[rozdiel 2011 – 2001: 458]	(prírastok)
2021:	8 801	[rozdiel 2011 – 2017: 3 416]	(prírastok)

Graf č. 11

Chorvátsky Grob

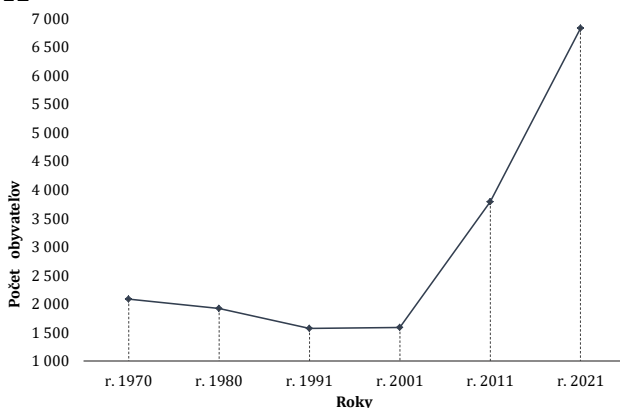
Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1552. Archeologické nálezy potvrdzujú, že tu existovalo staršie osídlenie z obdobia hallštatsko-kalenderberskej kultúry. V polovici 16. storočia sa tu usadili chorvátski osadníci. Venovali sa poľnohospodárstvu, vinohradníctvu, ale aj rezbárstvu a čipkárstvu. V obci sa nachádza kostol zo 16. storočia a niekoľko objektov tradičnej ľudovej stavebnej kultúry z 19. storočia. (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.* Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1977, s. 482-483) Z pohľadu súčasnosti v rokoch 1970 až 1991 obec zaznamenáva pokles obyvateľov. V ďalších rokoch dochádza k pomerne dynamickému nárastu počtu obyvateľov.²³

²³ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507911

Tabuľka č. 12

1970:	2 080		
1980:	1 919	[rozdiel 1980 – 1970: -163]	(úbytok)
1991:	1 571	[rozdiel 1991 – 1980: -348]	(úbytok)
2001:	1 587	[rozdiel 2001 – 1991: 17]	(prírastok)
2011:	3 789	[rozdiel 2011 – 2001: 2 202]	(prírastok)
2021:	6 830	[rozdiel 2011 – 2017: 3 041]	(prírastok)

Graf č. 12

Ivanka pri Dunaji

Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1209. Archeologické výskumy potvrdili skoršie stopy osídlenia z obdobia neolitu. Obec vo svojej histórii prešla vlastníctvom celého radu významných šľachtických rodov. V obci sa nachádzajú cirkevné, ale aj svetské historické objekty (kaštieľ). Na mieste pádu lietadla s M. R. Štefánikom sa nachádza aj pomník. (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.* Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1977, s. 496-497)

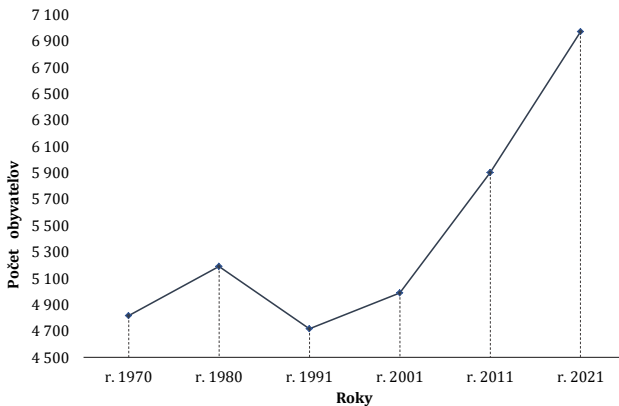
Obec sa nachádza v blízkosti Bratislavy, čo ovplyvňuje jej vývoj predovšetkým v súčasnosti. Dosvedčuje to predovšetkým proces rastu počtu obyvateľov:²⁴

²⁴ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507938

Tabuľka č. 13

1970:	4 815		
1980:	5 190	[rozdiel 1980 – 1970: 375]	(prírastok)
1991:	4 716	[rozdiel 1991 – 1980: -474]	(úbytok)
2001:	4 989	[rozdiel 2001 – 1991: 273]	(prírastok)
2011:	5 901	[rozdiel 2011 – 2001: 912]	(prírastok)
2021:	6 971	[rozdiel 2011 – 2017: 1 070]	(prírastok)

Graf č. 13

Veľký Biel

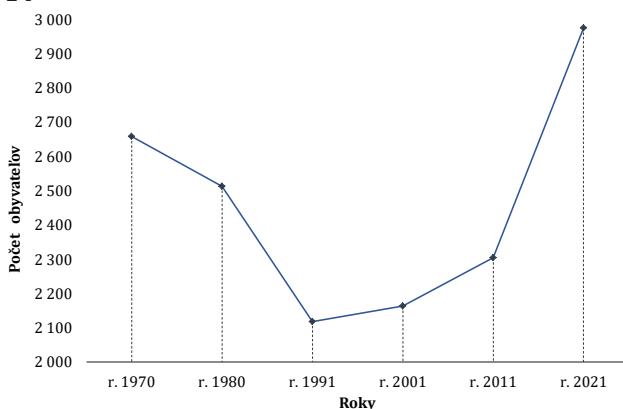
Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1294. Obec vznikla v chotári Biel. Vo svojej histórii prechádzala vlastníctvom rôznych zemianskych a šľachtických rodov. Do jej časti Malý Biel v 16. storočí prišli chorvátski kolonisti. V obci sa nachádzajú barokové cirkevné (kostol) aj svetské pamiatky (kaštieľ), ako aj kaplnky. (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1978, s. 254-255) Obec sa nachádza v blízkosti okresného mesta Senec a z hľadiska súčasnosti si pozornosť zasluhuje jej vývoj počtu obyvateľstva:²⁵

²⁵ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508292

Tabuľka č. 14

1970:	2 658		
1980:	2 513	[rozdiel 1980 – 1970: -145]	(úbytok)
1991:	2 118	[rozdiel 1991 – 1980: -395]	(úbytok)
2001:	2 163	[rozdiel 2001 – 1991: 45]	(prírastok)
2011:	2 304	[rozdiel 2011 – 2001: 141]	(prírastok)
2021:	2 975	[rozdiel 2011 – 2017: 671]	(prírastok)

Graf č. 14

Okresné mesto Senec

Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1252. Archeologické nálezy dokladujú, že už pred naším letopočtom sa tu nachádzali osídlenia rôznych kultúr. V 13. storočí aj sem prichádzali nemec-kí osadníci. V 15. storočí (okolo r. 1480) obec získala právo trhu a stala sa zemepanským mestečkom s právom mýta. V 18. storočí sa tieto práva rozšírili o právo na jarmok. Mestečko malo aj svoj vlastný erb a formovalo sa na významné hospodárske a obchodné centrum v regióne. Rozvíjali sa tu remeslá a manufaktúry. Za zmienku stojí, že od 16. storočia tu vznikali aj významné školy. V roku 1924 tu vznikla kolónia presídlencov zo stredného Slovenska a Moravy. Je tu celý rad cirkevných a svetských historických pamiatok. Okresným mestom sa Senec stal v období

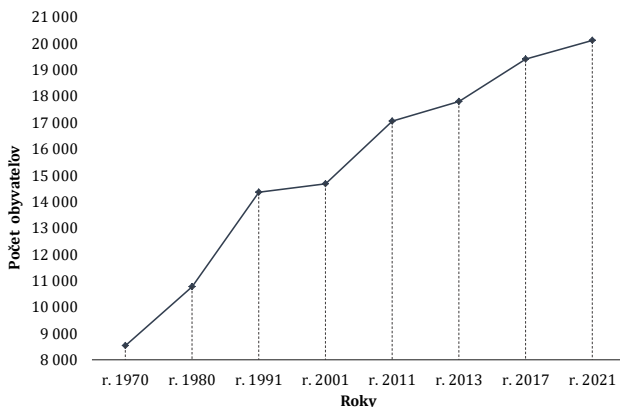
rokov 1949 – 1960 a neskôr opäť od roku 1996.²⁶ (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava: 1978, Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1978, s. 20-21)

Z pohľadu rastu mesta je dôležitý vývoj počtu obyvateľov od roku 1970. Mesto Senec počas celého sledovaného obdobia zaznamenáva pomerne významný súvislý nárast počtu obyvateľov.²⁷

Tabuľka č. 15

1970:	8 531		
1980:	10 772	[rozdiel 1980 – 1970: 2 241]	(prírastok)
1991:	14 357	[rozdiel 1991 – 1980: 3 585]	(prírastok)
2001:	14 673	[rozdiel 2001 – 1991: 316]	(prírastok)
2011:	17 050	[rozdiel 2011 – 2001: 2 377]	(prírastok)
2013:	17 806	[rozdiel 2013 – 2011: 756]	(prírastok)
2017:	19 410	[rozdiel 2017 – 2013: 1 604]	(prírastok)
2021:	20 116	[rozdiel 2021 – 2017: 706]	(prírastok)

Graf č. 15

²⁶ Pozri: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Senec#Dejiny>

²⁷ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508217

Žitnoostrovský rozvojový pás

Uvedený rozvojový pás sa z hľadiska administratívnej príslušnosti čiastočne nachádza v okrese Senec a čiastočne v okrese Dunajská Streda. Ilustratívne prezentujeme vývoj počtu obyvateľov v nižšie uvedených obciach suburbanizačného pásu:

Dunajská Lužná (okr. Senec)

Obec Dunajská Lužná vznikla v roku 1974 zlúčením troch pôvodne samostatných obcí: Nových Košarísk, Jánošíkovej a Novej Lipnice. História novovzniknutej obce Dunajská Lužná stojí na histórii jej pôvodných obcí, z ktorých vznikla a ktorých prvé zmienky siahajú do roku 1258. Pričom archeologické nálezy dokladujú ich osídlenie už v dobe hallštattskej, t. j. zo 7. – 5. storočia pred naším letopočtom. Od roku 1945 sa do týchto obcí sťahovalo slovenské obyvateľstvo. Do Košarísk z Priepastného, Lubiny a Bziniec, do Jánošíkova (pôvodne Dienenšdi) z Terchovej a do Novej Lipnice (nemecky Tartsendorf, maďarsky Torč) obyvatelia z Veľkej Lipnice na Orave, patriacej teraz do Poľska. Nemecká populácia, ktorá do Košarísk prišla v polovici 18. storočia, po 2. svetovej vojne musela odísť. V obci sa nachádzajú cirkevné historické pamiatky.²⁸

Z pohľadu súčasnosti je pre obec po roku 1970 charakteristická dynamika rastu počtu obyvateľov. Obec v blízkosti Bratislavy charakterizuje neprerušovaný prírastok obyvateľov, ktorý sa významne zrýchľuje v druhej dekáde 21. storočia:²⁹

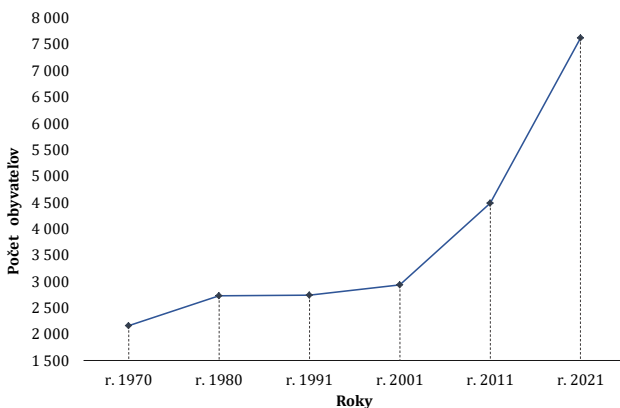
Tabuľka č. 16

1970:	2 155		
1980:	2 723	[rozdiel 1980 – 1970: 568]	(prírastok)
1991:	2 735	[rozdiel 1991 – 1980: 12]	(prírastok)
2001:	2 932	[rozdiel 2001 – 1991: 197]	(prírastok)
2011:	4 482	[rozdiel 2011 – 2001: 1 550]	(prírastok)
2021:	7 622	[rozdiel 2011 – 2017: 3 140]	(prírastok)

²⁸ Pozri: <https://www.dunajskaluzna.sk/obec-1/historia/>

²⁹ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=545333

Graf č. 16

Hviezdoslavov (okr. Dunajská Streda)

Obec Hviezdoslavov ako správna jednotka vznikla v roku 1936 zlúčením osád Vörösmajor (pôvodne Apponyiovský, neskôr Pálffyovský majetok), Jozefmajor a Németšók (majetok Wiener-Weltenovcov).³⁰ Práve o osade Németšók je prvá písomná zmienka z roku 1402. (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.* Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1977, s. 476-477). Wikipédia uvádza, že prvá zmienka o vzniku obce Hviezdoslavov je z roku 1924.³¹ Nová obec bola tvorená kolonistami. V roku 1938 zo 69 tu žijúcich rodín bolo 21 slovenských, 18 moravských, 15 českých, 14 maďarských a 1 nemecká rodina. Vznikla tu aj prvá slovenská škola na Žitnom strove. V obci sa zachovali hospodársko-obytné objekty z druhej polovice 19. storočia.

Z pohľadu súčasnosti je obec situovaná vo vzdialenejšom suburbanizovanom zázemí Bratislavy, ale s dobrou dosažitelnosťou jadrového mesta vďaka vybudovanému rýchlostnému obchvatu Bratislavy a jeho časti smerujúcej na juh.

³⁰ Pozri: <https://www.hviezdoslavov.sk/2614/historia-obce>

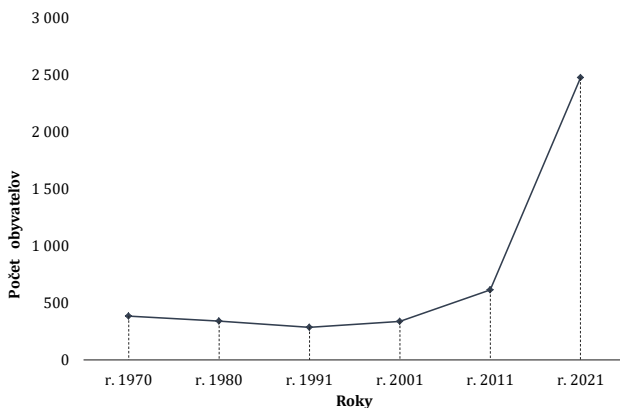
³¹ Pozri: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Hviezdoslavov>

V období rokov 1970 – 1991 charakterizuje obec najprv úbytok obyvateľov a koncom 90. rokov 20. storočia naopak rast:³²

Tabuľka č. 17

1970:	384		
1980:	338	[rozdiel 1980 – 1970: -46]	(úbytok)
1991:	285	[rozdiel 1991 – 1980: -53]	(úbytok)
2001:	337	[rozdiel 2001 – 1991: 52]	(prírastok)
2011:	612	[rozdiel 2011 – 2001: 275]	(prírastok)
2021:	2 472	[rozdiel 2011 – 2017: 1 860]	(prírastok)

Graf č. 17

Kvetoslavov (okr. Dunajská Streda)

Prvá písomná zmienka o obci (Úzor – slov., Úszor – maďar., Austern – nem.) jej z roku 1230. Na jej území sú z obdobia rímsko-barbarského doložené archeologické nálezy. Obec v 13. storočí a nasledujúcich storočiach bola vo vlastníctve rôznych zemepanských rodov, resp. mali tu svoje majetky. V 16. storočí obec zasiahli turecké nájazdy. Po tureckých nájazdoch, epidémiách a protihabsburgovských povstaniach bola dosídlená nemeckým obyvateľstvom. Súčasťou obce sa stala aj osada Fako

³² Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=501638

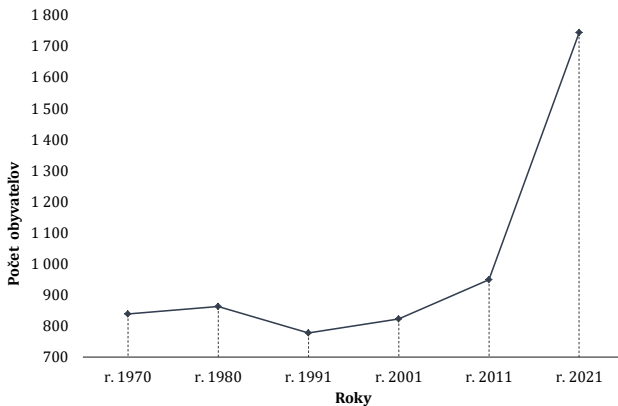
(doložená od roku 1328). Po roku 1945 sa do obce presídlili Slováci z Maďarska. Na jej území sa nachádzajú cirkevné aj svetské historické pamiatky.³³

Súčasný demografický vývoj obce v sledovanom období je podobný ako v prípade obce Hviezdoslavov, ktorá je lokalizovaná v susedstve.³⁴

Tabuľka č. 18

1970:	838		
1980:	862	[rozdiel 1980 – 1970: 24]	(prírastok)
1991:	777	[rozdiel 1991 – 1980: -85]	(úbytok)
2001:	822	[rozdiel 2001 – 1991: 45]	(prírastok)
2011:	949	[rozdiel 2011 – 2001: 127]	(prírastok)
2021:	1 744	[rozdiel 2011 – 2017: 795]	(prírastok)

Graf č. 18

³³ Pozri: <https://www.obeckvetoslavov.sk/1779/aktualne>, <https://sk.wikipedia.org/wiki/Kvetoslavov>

³⁴ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=501727

Rovinka (okr. Senec)

Prvá písomná zmienka o chotári obce je z roku 1235. Archeologické nálezy však dokladajú slovanské hroby z obdobia rokov 900 – 1200. Na prelome 9. a 10. storočia sem prenikajú maďarskí novousadlíci. Pôvodná obec sa volala Csörle, Chelye a neskôr Cselje a Csölle a prví osadníci boli Maďari. Po roku 1700 sa tu usadili aj Nemci, ktorí jej dali meno Waltersdorf.³⁵ Niektoré zdroje ako prvú zmienku o obci uvádzajú rok 1274. Je to dané tým, že v danom období existovala Dolná Čela (1274) a Horná Čela (spomínaná v 16. storočí). (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 1977, s. 497) Obyvatelia nemeckej národnosti boli po roku 1945 vysťahovaní. Následne bola obec doosídlená prisťahovalcami zo Starej Bystrice – 50 rodín, z Pribyliny 13 rodín, z Liptovskej Kokavy 9 rodín, z Lubiny 8 rodín a od Myjavy 1 rodina.³⁶ Do roku 1948 sa obec volala Csolle, potom Štefánikovce a od roku 1960 má súčasný názov Rovinka.

Obec leží v bezprostrednom kontakte s jadrovým mestom Bratislava a v zásade sa zlieva so susednou obcou Dunajská Lužná. Od 70. rokov minulého storočia a v prvých dvoch dekádach 21. storočia prechádza výraznou rastovou dynamikou:³⁷

Tabuľka č. 19

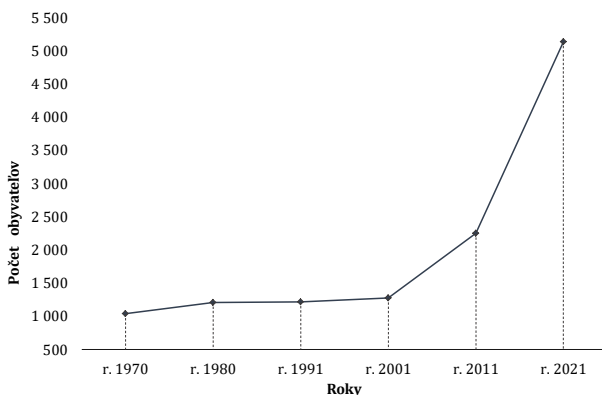
1970:	1 036		
1980:	1 207	[rozdiel 1980 – 1970: 171]	(prírastok)
1991:	1 216	[rozdiel 1991 – 1980: 9]	(prírastok)
2001:	1 274	[rozdiel 2001 – 1991: 58]	(prírastok)
2011:	2 250	[rozdiel 2011 – 2001: 976]	(prírastok)
2021:	5 136	[rozdiel 2011 – 2017: 2 886]	(prírastok)

³⁵ Pozri: <https://sk.wikipedia.org/wiki/Rovinka>

³⁶ Pozri: <https://obecrovinka.sk/historia/>

³⁷ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508209

Graf č. 19

Mesto Šamorín (okr. Dunajská Streda)

Prvá písomná zmienka je z roku 1238 a vzťahuje sa na osadu „Villa Sancta Maria“. Neskoršie pomenovanie (r. 1287) bolo Zenthmarya. V roku 1405 kráľ Žigmund udelil osade privilégia slobodného kráľovského mesta. Mesto bolo významným centrom Žitného ostrova. Rozvíjali sa tu remeslá (kožušníctvo, krajčírstvo, remenárstvo, zlatníctvo atď.). Vývoj mesta bol v 16. storočí prerušený tureckými vpádmi, jeho význam klesal a stratilo aj štatút slobodného kráľovského mesta. Aj tu mala významné zastúpenie nemecká populácia, ktorá v druhej polovici 17. storočia v meste dominovala.³⁸ Je tu celý rad historických cirkevných pamiatok (katolíckych, protestantských i židovských), ale aj pamiatok svetských.³⁹

Z pohľadu súčasných urbanizačných a suburbanizačných procesov v zázemí Bratislavy sa mesto Šamorín nachádza vo vzdialenejšom subregionálnom zázemí Bratislavy, na území Horného Žitného ostrova patriaceho do Trnavského kraja. Leží na brehu Dunaja a vodného diela Gabčíkovo. Cestná vzdialenosť do Bratislavy je 23 km. V celom sledovanom

³⁸ Pozri: <https://samorin.sk/historia-mesta/>

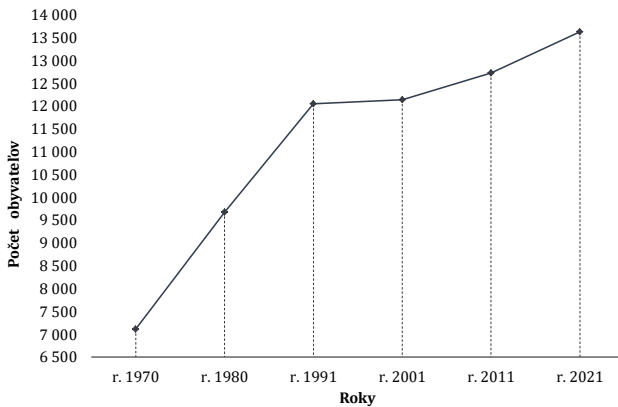
³⁹ Pozri: <https://sk.wikipedia.org/wiki/%C5%A0amor%C3%ADn>

období rokov 1970 – 2021 si mesto udržiava rastový trend počtu obyvateľov.⁴⁰

Tabuľka č. 20

1970:	7 112		
1980:	9 677	[rozdiel 1980 – 1970: 2 565]	(prírastok)
1991:	12 051	[rozdiel 1991 – 1980: 2 374]	(prírastok)
2001:	12 143	[rozdiel 2001 – 1991: 92]	(prírastok)
2011:	12 726	[rozdiel 2011 – 2001: 583]	(prírastok)
2021:	13 628	[rozdiel 2011 – 2017: 902]	(prírastok)

Graf č. 20

Okresné mesto Dunajská Streda

Prvá písomná zmienka sa datuje z rokov 1254 – 1255 a spája sa s osadou Svridahel. V tom čase tu boli aj ďalšie osady, ktoré sa postupne stávali súčasťou „jadrovej“ obce, predchodkyne Dunajskej Stredy. Archeologické nálezy svedčia o tom, že toto územie bolo osídlené od staršej doby bronzovej, bolo tu i ne-skorolaténske sídlisko, rímsko-barbarské sídlisko aj slovanské pohrebisko. (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I.* Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s. 367-368) Niektoré dokumenty uvádzajú, že v roku 1429 obec Dunaszerdahely získala štatút „oppidia“

⁴⁰ Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=501905

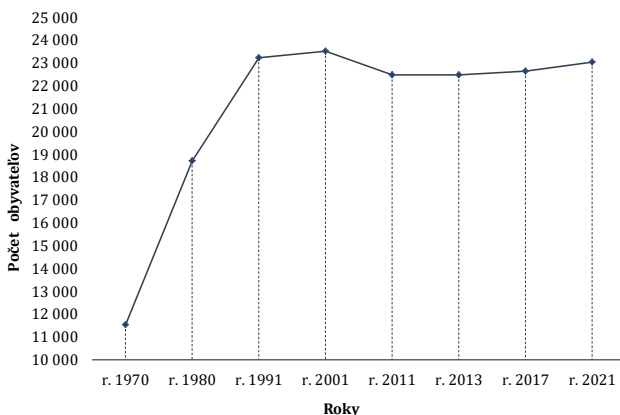
stredovekého „mestečka“.⁴¹ V 15. storočí tu pôsobili cechy rôznych remesiel a v 18. storočí sa v mestečku formovala silná židovská komunita. V 18. storočí bolo mestečko postihnuté rôznymi chorobami a epidémiami. V meste sa zachovali významné historické pamiatky cirkevného aj svetského charakteru.

Dunajská Streda po roku 1970, podobne ako je to prípad Malaciek, zaznamenáva počas sledovaného obdobia významnejší prepad rastu obyvateľov až do roku 2011. Ten sa v ďalšom desaťročí opäť mení na vzrast, ale ani v roku 2021 nedokázal dosiahnuť a prekonať rok 2001, keď mesto vykazovalo najvyšší počet obyvateľov.⁴²

Tabuľka č. 21

1970:	11 538		
1980:	18 715	[rozdiel 1980 – 1970: 7 177]	(prírastok)
1991:	23 236	[rozdiel 1991 – 1980: 4 521]	(prírastok)
2001:	23 519	[rozdiel 2001 – 1991: 283]	(prírastok)
2011:	22 477	[rozdiel 2011 – 2001: -1 042]	(úbytok)
2013:	22 481	[rozdiel 2013 – 2011: 4]	(prírastok)
2017:	22 643	[rozdiel 2017 – 2013: 162]	(prírastok)
2021:	23 044	[rozdiel 2021 – 2017: 401]	(prírastok)

Graf č. 21

⁴¹ Pozri: <https://dunstreda.sk/historia-mesta-dunajska-streda>

⁴² Pozri in: http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=501433

Vybrané príklady vývoja počtu obyvateľov v sledovaných obciach signalizujú určitú rôznorodosť rastového tempa, čo konštatuje aj P. Gajdoš:

„Vývojové zmeny v zázemí Bratislavy, z hľadiska tempa rastu počtu obyvateľov v období do r. 1990, a tiež po r. 1990 poukazujú na istú etapovitosť vývojových zmien v tejto oblasti.“ (Gajdoš 2021: 42)

Súčasne sa však z hľadiska presnosti štatistických údajov objavuje nový problém, na ktorý upozorňujú humánni geografi Martin Šveda, Peter Barlík a Peter Podolák, keď konštatujú:

„Nekonzistencia medzi oficiálnym (štatistickým) počtom obyvateľov a reálnym stavom obyvateľstva v priestorových jednotkách rôznej úrovne sa v odborných kruhoch na Slovensku sleduje už približne od polovice 90. rokov minulého storočia... [...] musíme konštatovať, že v súčasnosti nepoznáme reálne priestorové rozloženie obyvateľstva Slovenska.“ (Šveda – Barlík – Podolák 2019: 189).

Potvrdzujú to aj sociologické prieskumy zaoberajúce sa premenami sídelnej siete upozorňujúce na fakt, že „určitá časť migrantov sa v novej obci neprihlási na trvalý pobyt“. (Gajdoš – Moravanská 2011: 147) *Problémom je skutočnosť, že neprihlasovanie sa časti novostahujúcej sa populácie do suburbanizovaného zázemia veľkých miest na jednej strane ovplyvňuje hodnovernosť oficiálnych štatistických údajov. Na druhej strane má tento jav aj fiškálny rozmer v podobe únikov podielových daní, s čím má problém predovšetkým miestna samospráva pri tvorbe rozpočtu obcí. Samosprávy sú preto nútené hľadať zodpovedajúce kroky na riešenie tohto problému, ktorý sa týka nielen suburbanizovaného zázemia Bratislavy, ale aj obdobných procesov v iných častiach Slovenska. Ilustruje to vyjadrenie predstaviteľa samosprávy obce Hronsek pri Banskej Bystrici: „Do dvoch rokov musia si dať všetci trvalé bydlisko v obci. Kvôli podielovým daniam.“* (Faltán – Faltánová 2019: 95)

Rozvojové programy a ich aktéri – sila rozhodovania o programoch

Súčasný vývoj premien sídelnej siete a sídelnej štruktúry na Slovensku otvára otázku, *kto sú nosní aktéri* týchto procesov a akú *majú presadzovaciu silu v týchto procesoch*. Opäť je to aj pohľad na rolu „externalít“ v týchto procesoch. O niektorých všeobecných, resp. civilizačných, ktoré majú dopad na premeny sídelných štruktúr, sme sa už zmienili v iných častiach tejto monografie. V tejto časti sa náš záujem sústreďuje na rovinu lokálnu, reprezentovanú obcami z pohľadu ich architektonicko-urbanistických štruktúr, rovnako ako aj z pohľadu ich sídelných spoločenských štruktúr, na ktoré tieto procesy dopadajú. Naše úvahy sa budú viazať na situáciu v suburbanizovanom zázemí Bratislavy, t. j. na situáciu vidieckych i malomestských obcí. Budeme sa snažiť predovšetkým odpovedať na otázku, akú podobu priberajú „externality“ v rovine troch základných aktérov na lokálnej úrovni. Sú to *občan, miestna samospráva, hospodárske subjekty* pôsobiace alebo vstupujúce do lokálneho prostredia. Aký dopad majú „externality“ a ako to formuje miestne rozvojové politiky?

„Občan“ ako „aktér“

V rámci systému územnej samosprávy ako súčasť formovania občianskej spoločnosti sa predpokladá významná rola občana s jeho legislatívne upravenými právami ovplyvňovať rozvojové programy na miestnej či regionálnej úrovni. Občan tu však môže vystupovať v rôznych polohách, pričom v tejto monografii sa sústreďujeme na miestnu (lokálnu) úroveň.

Z pohľadu občana ako „aktéra“ na miestnej (lokálnej) úrovni je tu niekoľko jeho možných polôh. Jednou z nich je *poloha* jeho „*ukotvenosti*“ v obci. Do „hry“ môže vstupovať celý rad situácií:

Rovina rezidenčná

- *Občan s trvalým pobytom v obci* – Takéto postavenie mu dáva právo voliť a byť volený do miestneho zastupiteľstva

(samosprávy). Čiže má širšie právomoci vstupovať do procesov ovplyvňujúcich rozvojové smerovanie obce (mestskej či vidieckej). „Mať trvalý pobyt“ môže priniest množstvo ďalších výhod vzťahujúcich sa na využívanie miestnej infraštruktúry v obci.

- *Občan s prechodným pobytom v obci* – Potvrdenie o prechodnom pobyte v obci je dokladom, ktorý občan môže získať vtedy, ak jeho pobyt v obci prekračuje 90 dní v rámci roka. Takýto občan síce nemá právo voliť a byť volený do miestneho zastupiteľstva, ale môže mať niektoré pobytové výhody. Tento doklad sa napríklad využíval v čase pandemických obmedzení spojených s pohybom medzi okresmi a dostupnosťou „druhého bývania“. Neprináša však výhody plynúce z oficiálneho trvalého bývania.⁴³
- *Občan bez trvalého a prechodného pobytu v obci* – V posledných rokoch a hlavne v suburbanizačných zázemiach veľkých miest na Slovensku sa rozmohol fenomén celoročného bývania v obciach (hlavne vidieckych) v takomto zázemí, bez prihlásenia sa k trvalému pobytu. Charakterizuje to práve tých nových obyvateľov, ktorí sa do týchto obcí „presunuli“ či už z „jadrových“ miest, alebo z iných častí krajiny tohto suburbanizovaného zázemia, ale k pobytu sa neprihlásili.

Motívy

- Táto kategória „nových“ obyvateľov si pôvodný byt ponecháva ako rezervu (napr. pre deti) a „investičné bývanie“, ktoré sa prenajíma – čo je zdrojom trvalého príjmu;
- Ďalším motívom môže byť snaha takýmto spôsobom si zachovať aj využívať výhody obyvateľa „jadrového mesta“ – napr. zvýhodnené rezidenčné parkovanie, v prípade Bratislavy využívanie výhod Bratislavskej karty pre trvale bývajúcich rezidentov;
- Môžu to byť aj dôvody prestížne – „som mešťan a nie vidiečan“.

⁴³ Zákon č. 253/1998 Z. z. Zákon o hlásení pobytu občanov Slovenskej republiky a registri obyvateľov Slovenskej republiky.

Takýto občania trvalo bývajúci, ale súčasne „trvalo“ z rôznych dôvodov neprihlásení k trvalému pobytu, sú z pohľadu miestnej samosprávy problémom. Neprihlásením totiž „oberajú“ obec o podielové dane, ktoré sú obciam prerozdeľované zo štátneho rozpočtu podľa počtu prihlásených trvalo bývajúcich občanov. Pritom takýto neprihlásení trvalo bývajúci síce musia platiť miestne poplatky, resp. dane za nehnuteľnosť či za odpadky atď., ale súčasne sú nositeľmi ďalších nárokov voči samospráve (obci), spájajúcich sa s rozvojovým smerovaním obce, ktoré obec musí financovať či spolufinancovať.

Občan ako chatár, chalupár

K prechodným obyvateľom vo vidieckych obciach (včítane tých, ktoré sa vývojovými premenami včlenili do suburbanizačného zázemia veľkých miest) patrí aj kategória chatárov či chalupárov, resp. obyvateľov „druhého“ bývania, skôr rekreačného charakteru, ktorí nevyužívajú žiadnu formu oficiálneho prihlásenia sa k pobytu.

Takýto občan využíva svoju nehnuteľnosť na krátkodobé pobyty, resp. dovolenkové pobyty. Je platiteľom miestnych daní a poplatkov, obvykle za nehnuteľnosť a odvoz smetí, bez ďalších špeciálnych nárokov na obec.

Občan z hľadiska verejných aktivít

Dôležitou je pozícia občana z pohľadu jeho možností presadzovania sa či ovplyvňovania verejných aktivít. V tomto prípade môže občan vystupovať v rôznych polohách, pričom sa neobmedzujeme len na tú základnú polohu ako voliča či už vo voľbách miestnych, regionálnych, parlamentných, prezidentských, či po vstupe do Európskej únie ako voliča predstaviteľov Slovenska do jej volených orgánov. Sú to polohy:

Občan ako individuálny „aktér“

Občan ako individuálny „aktér“ má zo zákona právo vyjadrovať sa k veciam verejným. Jeho sila presadenia si svojho názoru či pohľadu je však limitovaná tým, že ide o názor a záujem

jednotlivca, ktorý nemusí mať oporu v širšom spoločenstve. Ak sa takýto druh aktivizácie chce presadiť a týka sa to obvykle sféry súkromnej, tak sa problém rieši súdnou cestou.

Občan ako súčasť (člen) občianskeho združenia (združení)

Občan ako súčasť (člen) občianskeho združenia dostáva inú – väčšiu – presadzovaciu váhu v porovnaní s jednotlivcom, a to práve cez „kolektívnu“ aktivizáciu. Aj v tomto prípade však môžeme rozlišovať dve polohy:

- *Ad hoc občianske zoskupenia* na dosiahnutie stanoveného cieľa: Sú to *obvykle krátkodobé neištitucionalizované skupinové aktivity* občanov, ktoré reagujú na niektoré aspekty sídelného a územného rozvoja a ktoré *po dosiahnutí cieľa*, kvôli ktorému sa aktivizovali, *obvykle zanikajú* (napr. zábery verejného priestoru na investičné aktivity, ktoré miestni občania vyhodnocujú ako určité ohrozenie).
- *Občianske združenia oficiálne registrované*: Na Slovensku od 90. rokov minulého storočia máme vysoký počet oficiálne registrovaných občianskych združení s rôznorodým programovým zameraním vrátane tých, ktoré sa *zameriavajú na otázky sídelného či územného rozvoja*. Tieto občianske združenia ako kolektívna programová aktivita *na jednej strane formulujú a snažia sa presadzovať potreby a záujmy svojho členstva* (včítane nečlenských sympatizantov a podporovateľov) a *na druhej strane zohrávajú rolu „strážcov“ dodržiavania zákonných pravidiel pri riešení sídelného a územného rozvoja*.

Práve takéto občianske združenie môžu zohrávať významnú úlohu pri rozvojových programoch (zámeroch), s ktorými už predstavitelia rozvojových politík musia počítať či už ako s partnermi, alebo s vážnymi oponentmi.

Miestna (regionálna) samospráva ako „aktér“

Miestna (regionálna) samospráva z pohľadu jej originálnych a prenesených kompetencií splňa významnú rolu v rámci sídelnej (samo)správy a rozvoja – tak rozvoja územného, ako aj spoločenského. Vzhľadom na to, že pôsobí v širších územných a spoločenských kontextoch, rola „externalít“ pri výkone lokálnej (regionálnej) politiky zohráva významnú rolu. Sú to externality:

- *Civilizačno-globálne – ktoré menia charakter a význam miest (mestských centier), civilizačné smerovanie a premeny ľudských spoločenskostí, ako aj charakter, význam a smerovanie vidieckej sídelnej štruktúry (vidieckych obcí). Pri bližšej (podrobnejšej) špecifikácii sa to premieta do dosahov:*
- *Spoločensko-politických – Z pohľadu tejto roviny globálno-civilizačné „externality“ sa premietajú do mechanizmov spúšťajúcich napr. migračné pohyby, ktoré sú späté s urbanizačnými a následne suburbanizačnými procesmi. Tieto mechanizmy majú:*
 - *Nadnárodný charakter – Odrážajú politiky, ktoré vyplývajú z pôsobenia v medzinárodných sieťach a v rámci nich pôsobiacich záujmoch premietajúcich sa do dohôd a konkrétnych zmlúv a z nich vyplývajúcich realizácií v území.*
 - *Národný (celoštátny) charakter – Odrážajú podoby národných politík, ktoré zohľadňujú tak dohodnuté medzinárodné záväzky, ako aj národné rozvojové programy a z nich vyplývajúce realizácie v území.*
 - *Lokálny (regionálny) charakter – Odrážajú podobu lokálnych politík, pod „tlakom“ politík „vyššieho“ rádu, pôsobiacich v charaktere „externalít“.*

Obdobným spôsobom môžeme sledovať rolu „externalít“ v:

- *Spoločensko-ekonomickej roviny – Všeobecne tak urbanizačné, ako i suburbanizačné procesy boli a sú ovplyvňované tým, akú civilizačnú kvalitu reprezentuje ich širšie regionálne zázemie, včítane socioekonomickej kvality miest*

nachádzajúcich sa v tomto zázemí. Práve táto kvalita širšieho regionálneho zázemia je určujúcou externalitou dopadajúcou na atraktivnosť sídiel v tomto zázemí, ako aj na mieru ich sídelnej stability.

- *Spoločensko-kultúrnej roviny* – Uvedené procesy boli a sú ovplyvňované tým, akú kvalitu predstavuje sociálny kapitál charakterizujúci širšie regionálne zázemie. Táto externalita *môže mať* značný dosah na podobu a z toho vyplývajúce možnosti aktivizácie lokálneho spoločenstva vrátane jeho samosprávnych reprezentácií.

Ukazuje sa, že miestna samospráva, resp. regionálna územná samospráva, napriek kompetenciám, ktoré jej vyplývajú zo zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, v znení zmien a doplnkov, resp. zákona č. 302/20010 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov v znení neskorších predpisov, v realite *je ovplyvňovaná vonkajšími „externalitami“, ktorým sa musí prispôsobovať*. Môže to byť *dobová štátna politika* so sídelno-priestorovými dopadmi, resp. *silní* (ekonomicky či politicky) *„neštátni“ aktéri* reprezentujúci *zahraničné investičné firmy* (nadmárodná úroveň), resp. obdobne aj *domáce investičné firmy* (národná úroveň) s ich konkrétnymi realizačnými aktivitami na lokálnej úrovni.

Príkladom môžu byť *„vstupy“ nových investorov* z oblasti výrobných aktivít, z oblasti logistiky a služieb či z oblasti bytovej výstavby *do katastrálnych území obcí*. Keďže takéto *„vstupy“ sa obvykle spájali (spájajú) s rozsiahlymi stavebnými aktivitami, významnú rolu tu zohrávali developerské subjekty vstupujúce do záujmového územia*. V konečnom dôsledku *takéto podoby „externalít“ majú dopad na formovanie miestnych rozvojových politík*, na pozadí ktorých sa odohrávajú *strety záujmov a rôznych foriem „lobbingu“*.

Rola obecnej (regionálnej) samosprávy – dilemy pod tlakom „externalít“

Rozvojové podoby na obecnej (lokálnej) či regionálnej úrovni sa veľmi často dostávajú pod tlak už zmienených externalít. Od sídelných (obecných) či regionálnych samospráv záleží, ako sa dokážu vysporiadať s takýmito tlakmi. Inými slovami, čo a s akými korekciami akceptujú a čo, naopak, považujú za ohrozenie ich rozvojovej filozofie a budú sa preto snažiť takéto „vonkajšie“ zámery eliminovať.

- *Kvalita (personálno-odborno-manažérska) samosprávy*
Kvalita obecnej samosprávy a jej výkonov významne ovplyvňuje sídelné rozvojové možnosti. Ovplyvňuje aj schopnosti reagovať na tlaky, ktoré prinášajú „externality“. Bez ohľadu na veľkosť obce, jej územnú lokalizáciu či charakteristiky miestneho sociálneho kapitálu práve táto kvalita „zastupiteľstva“ je neraz veľmi odlišná. Táto odlišnosť sa prejavuje v rovine personálnych charakterovo-hodnotových daností zástupiteľov, ich odborných predpokladov pre zvládanie zverených kompetencií, ale aj manažérsko-komunikačných predpokladov smerom k miestnej verejnosti, k „vonkajším“ subjektom („aktérom“). Platí to aj pre schopnosť aktívne vyhľadávať a následne sa uchádzať o projektové výzvy zlepšujúce miestne rozpočtové možnosti obce a následne aj jej rozvojové možnosti. Ak sa zamýšľame nad kvalitatívnymi stránkami územnej samosprávy, a hlavne samosprávy miestnej (obecnej), tak jedným zo základných atribútov kvality je, ako samospráva vníma miestny rozvoj. Máme na mysli, či a ako vníma miestna samospráva rozvojové smerovanie spravovanej obce, t. j. či sa opiera o predstavy rozvojovej filozofie pre obec v dlhodobějších horizontoch. Naše výskumné skúsenosti ukazujú, že sa tu stretávame s určitými dilemami.
- *Dilemy vnímania rozvoja*
Sú to predovšetkým obecné samosprávy, ktoré by sa mali stať nositeľmi predstavy (filozofie), akým smerom by sa mala nimi spravovaná obec vyvíjať. V súčasnosti sa obvykle takéto rozvojové programy napr. PHSR dávajú vypracovávať externým

(odborným) subjektom. Týka sa to najmä väčších vidieckych obcí alebo miest, hoci nositeľmi takýchto rozvojových predstáv by mali byť obce všeobecne. Východisková filozofia (ako zadanie) *by mala vychádzať z „domáceho“ prostredia* a od nej by sa malo odvíjať odborné rozpracovanie. Nie vždy však tento proces prebieha ako vzájomná diskusia a hľadanie optimálneho medzi zadávateľom a realizátorom. Často sa práve zadávateľ (obec) dostáva (a to z rôznych dôvodov) do submisívnej pozície voči externému, odbornému spracovávateľovi. Všeobecne sa tu stretávame obvykle s dvoma východiskovými filozofiami:

– *Rozvoj ako kvantitatívny nárast obyvateľstva*

Na Slovensku, hlavne v *suburbanizovaných zázemiach veľkých miest*, je často preferovaná *filozofia presadzovania kvantitatívneho nárastu počtu obyvateľov*. Spája sa to s *tolerovaním a neraz preferovaním (obytnej) výstavby mimo intravilánu obce* na dovtedy poľnohospodárskych plochách. Motívom je:

- Preradenie do vyššej veľkostnej kategórie obcí a následne nárast podielových daní;
- Predpoklad lepších možností vylepšenia občianskej vybavenosti.

Naopak, *nepočíta sa s tým*, resp. neberie sa do úvahy, že:

- *Nie všetci noví obyvatelia sa aj automaticky prihlásia k trvalému pobytu*, čo ohrozí reálnu výšku podielových daní;
- *Rozvojové zámery sa nemusia vždy premietnuť do realizovaných krokov* prezentovaných v územno-projektových dokumentoch. Cez zmeny a doplnky často *ustupujú nátlaku záujmových skupín a investorskému lobingu*.

– *Rozvoj ako kvalitatívna premena životného priestoru*

Ťažisko rozvojových zámerov je *orientované predovšetkým na kvalitatívne rozvojové parametre* a nie na kvantitatívny nárast počtu obyvateľov. Prejavuje sa to v:

- *Rešpekte* k pôvodným urbanisticko-architektonickým štruktúram;

- *Rešpekte* ku kvalitatívnym stránkam spolužitia pôvodného sídelného spoločenstva s novopríchádzajúcou populáciou;
- *Snahe vnímať*, kde začínajú *hranice ohrozujúce kvalitatívne parametre* zdielaného životného priestoru.

Dilema rozhodovania

Práve rozhodovanie, aký rozvojový prístup zvoliť, sa spája s *dilemou prístupu k „externalitám“* vstupujúcim do „hry“. Spája sa to s atraktivitou územia ako priestoru pre život, resp. ako atraktívneho priestoru pre investičné aktivity. Preto táto atraktivita vystupuje práve v suburbanizovaných územiach, ktoré predstavujú subregionálne zázemia veľkých miest. Táto dilema sa spája s konfrontáciou záujmových skupín, či už „vnútorných“, alebo „vonkajších“. Do hry vstupujú:

- *Vnútorne záujmové skupiny* (v mene koho?) – *Sídelné spoločenstvá*, rovnako väčšie, ako i menšie, *sú vnútorne sociálne, ekonomicky, kultúrne, politicky, ale aj z hľadiska záujmov štrukturované. Aké záujmy* preto takéto vnútorné záujmové skupiny *reprezentujú a snažia sa presadzovať?*
- *Vonkajšie „externé“ záujmové skupiny* (v mene čoho?) – Do „hry“ však často vstupujú *vonkajšie „externé“ záujmové skupiny* obvykle *deklarujúce schopnosť realizovať rozvojové záujmy obcí. Profit* je faktorom, v mene čoho do „hry“ vstupujú takéto záujmové skupiny. Jedná sa preto o *subjekty podnikateľsko-komerčného charakteru.*

Spôsohy presadzovania rozvojových zámerov

Už v predchádzajúcich častiach tejto publikácie sme naznačili, akú „váhu“ či „presadzováciu“ silu môžu mať na lokálnej úrovni „aktéri“ rozvojových politik. *Do značnej miery to závisí od konkrétnych podôb (spôsobov) presadzovania ich zámerov.* Pozornosť sústredíme na *nosných aktérov na lokálnej úrovni.*

Úroveň občana

Táto úroveň môže mať niekoľko polôh:

- *Na úrovni individuálneho občana – Návrhy, podnety, protesty či sťažnosti až po súdenie sa, ak sa to dotýka hlavne jeho majetkových práv.* Príkladom môžu byť konfliktné situácie v súvislosti s výstavbou, prípadne údržbou cestných komunikácií, kde nie sú jasne vysporiadané majetkové vlastnícke vzťahy.
- *Na úrovni ad hoc občianskeho zoskupenia – takéto zoskupenia obvykle spontánne reagujú formou protestov na situácie, do ktorých sa nečakane dostali a považujú ich za „ohrozenie“.* Príkladom môžu byť situácie spojené s ad hoc aktivizáciou spontánnych občianskych iniciatív proti *zaberaniu zelených plôch, výrubu stromov či iných miestnych ekologických ohrození spojených s investičnými aktivitami bez verejného predjednávania v prostredí miestnej komunity.*
- *Na úrovni oficiálne registrovaného občianskeho združenia – môžu najsystematickejšie a programovo presadzovať riešenia. V tomto prípade sa jedná o programové aktivity inštitucionalizovaných občianskych združení, ktoré sa presadzujú ako kompetentní partneri reprezentujúci „občiansky záujem“ spojený so sídelným či územným rozvojom. Znamená to, že na jednej strane sami realizujú svoje programové aktivity v oblasti takto vnímaného verejného priestoru. Na strane druhej, na presadzovanie svojho „občianskeho záujmu“ využívajú nástroje „občianskej oponentúry“ a vyjednávania s inštitúciami,*

ktoré sú realizátormi rozvojových programov. *Podľa potreby organizujú petície či referendá na presadzovanie svojho videnia optimálneho sídelného alebo územného rozvoja.*

Presadzovanie rozvojových zámerov na úrovni miestnej samosprávy

Podstatou činnosti miestnej samosprávy je *vytvárať podmienky pre optimálny rozvoj spravovanej obce (mestskej či vidieckej) v zmysle zverených kompetencií (originálnych i prenesených), ktoré má miestna samospráva.* Predpokladom je, že obec a jej volení predstavitelia sa opierajú o vypracovanú a schválenú rozvojovú víziu, ktorá sa následne odráža v programových dokumentoch ako PHSR alebo jednoduchšie Plán rozvoja mesta (vidieckej obce) na dané obdobie a v priestorovom priemete sa premieta v Územno-plánovacej dokumentácii či už na celé územie, alebo jednotlivé zóny. *Na miestnej úrovni rozhodovanie o presadzovaní rozvojových zámerov v značnej miere závisí od objektívnych faktorov:*

- *Socioštrukturálnych znakov zloženia miestneho zastupiteľstva reprezentovaných vzdelanostnými a kvalifikačnými predpokladmi, ako aj manažérskymi schopnosťami a zručnosťami.*

A taktiež od subjektívnych faktorov:

- *Preferenčno-hodnotového charakteru, iniciatívnosti či ambíciách.* Pri realizácii miestnych (rozvojových) politík *sa to premieta do rešpektovania/nerešpektovania princípov čestnosti, zásadovosti, komunikatívnosti, vnímavosti a tvorivosti.*

Má to významný dopad na to, aké podoby a kvalitu nadobúdajú dosahované rozvojové zámery.

Spôsoby presadzovania rozvojových vízií ako podkladu pre odborné vypracovanie rozvojových zámerov:

- *Zosúladovanie záujmov „čo chceme, aby sme boli“ na úrovni zastupiteľstva;*
- *Zosúladenie je dôležité, aby samospráva v jednaní s ďalšími „aktérmi“ bola schopná formulovať svoje rozvojové predstavy a bola v tom jednotná;*

- Dôležité sú spôsoby odkomunikovania rozvojových záujmov s „občianstvom“ a implementácia racionálnych podnetov z „občianskeho“ prostredia (participatívne metódy rozvojového plánovania);
- Predloženie dohodnutej predstavy vybranému „odbornému riešiteľovi“ rozvojového zámeru;
- V tejto etape odborného riešenia rozvojového zámeru je dôležitý spôsob komunikácie medzi riešiteľom a samosprávou;
- Práve v tejto etape môžu do hry vstúpiť riziká „nátlakových“ postupov a účelových „obchodov“ záujmových skupín tak vnútorných, ako aj externých (vonkajších).

Kto a ako sa stáva „odborným riešiteľom“?

Tu sa musíme vrátiť do obdobia *pred rokom 1989*, keď *rozvojové zámery obcí* (mestských či vidieckych) *prebiehali pod „dikciou“ štátu a štátu podriadených inštitúcií*, či už v rovine plánovania, projektovania, alebo stavebných činností, a to hlavne pri väčších stavebných investíciách. Na dôvažok, aj realizácia takýchto investícií prebiehala obvykle na pozemkoch v štátnom vlastníctve. Spoločensko-politická zmena z konca roka 1989 priniesla aj v tejto sfére novú situáciu a mechanizmy ovplyvňujúce priestorové rozvojové procesy, čo sa odráža na regionálnej i lokálnej úrovni. *Spoločensko-politická zmena v tomto prípade môže byť chápaná ako „externalita“ globálneho charakteru ovplyvňujúca podoby lokálneho a regionálneho rozvoja.*

V priebehu rozvojových procesov sa to premieta aj do *vzťahu architekt/urbanista* (súkromná či právnická osoba) – *investor* (súkromná či právnická osoba):

„Klasická“ situácia uvedeného vzťahu

Vyznačovala sa tým, že *sídlný rozvoj* bol vyhodnocovaný a *stanovovaný* v procese *vypracovávania územného plánu*, ktorý určoval, resp. vymedzoval hranice rozvojového územia, rovnako ako v jeho hraniciach funkčné predurčenie jednotlivých plôch (zón). Z pohľadu sociológie je dôležité, že *dochádzalo k priebežnej vecnej komunikácii medzi urbanistom/architektom a potenciálnym investorom* (stavebníkom, resp. obcou). Dôležitým detailom bolo, že stavebníkom bola konkrétna osoba – občan, ktorý chcel stavať, resp. investorom bola obec, ktorá pripravovala priestor pre ďalšiu výstavbu (včítane inžinierskych sietí) pre vstup konkrétnych stavebníkov.

Nové mechanizmy

Počas ostatných dvoch dekád (21. storočie) sa postupne začali objavovať *nové formy a noví aktéri („hráči“)* na poli *sídlného a regionálneho rozvoja*. Stredobodom pozornosti sa stáva nový „aktér“, a to developer (developerske firmy), ktorý je na lokálnej úrovni často dominantným rozvojovým aktérom. *Tieto developerské spoločnosti pokrývajú širokú škálu aktivít zhodnocujúcich územie* – v odbornej literatúre sa spomína: *vyhľadávanie územia pre investičné aktivity, nákup pozemkov, tvorba projektov, predaj či prenájom nehnuteľností a novovznikajúcich stavieb atď.* (Halabrínová – Brychta: 27-28⁴⁴, Luther 2010: 32) Tento „aktér“ práve *cez komplexnosť prípravy a realizácie rozvojových krokov významným spôsobom mení postavenie aktérov klasického prístupu*. Pritom *developerské subjekty môžeme považovať za nadlokálnu „externalitu“* (regionálno-lokálneho charakteru) *vstupujúcu do lokálneho prostredia. Akým spôsobom sa „zabezpečuje“ dominancia developera?* Pozornosť si zasluhujú nasledujúce kroky, ktoré vlastne predstavujú *marketingovú stratégiu*:

- Uprednostňuje sa *masová výstavba – veľkoplošné riešenia*. Preto prevažuje výstavba na tzv. zelenej lúke, nie výstavba v *malých prelukách v už zastavanom území*;

⁴⁴ Pozri: https://www.sting.cz/acta/3-2018/acta3_2018_web_02.pdf

- *Potenciálne plochy na budúcu výstavbu sa v predstihu vykupujú od pôvodných majiteľov, resp. dedičov (neraz reštituentov). Hlavne vo vidieckom prostredí reštituenti, neraz žijúci v mestskom prostredí, nemajú záujem parcelu (často poľnohospodársku pôdu) využívať na poľnohospodárske aktivity. Uprednostňujú skôr momentálny finančný zisk z odpredaja pôdy;*
- *Na získanie takejto plochy ako súčasti väčšieho kompaktného celku sa často využívajú aj rôzne spôsoby „nátlaku“, hlavne vtedy, ak takáto plocha zabraňuje vytvoriť ucelený záujmový priestor;*
- *Po získaní takýchto plôch sa hľadajú aj spôsoby, ako takúto plochu prekvalifikovať na stavebnú parcelu (parcely);*
- *Príprava stavebného zámeru (projektová príprava) sa rieši prostredníctvom zazmluvneného architektonického ateliéru;*
- *Realizácia stavebného zámeru prebieha prostredníctvom zazmluvnenej firmy (firiem).*

Keďže podnikateľská filozofia developerských firiem je postavená predovšetkým na komerčnom profite, hľadajú sa, resp. sa súbežne uplatňujú aj pomocné stratégie, ktoré spočívajú na nasledujúcej „stratégii“:

- *Na presadenie stavebného zámeru je nevyhnutné nájsť podporovateľov v prostredí miestnej samosprávy;*
- *Na presadenie stavebného zámeru je nevyhnutné nájsť podporovateľov v prostredí ďalších schvalovacích inštitúcií;*
- *Prostredníctvom zmien a doplnkov k územnému plánu „pracovať“ na presadení zámerov, ktoré neboli v pôvodne dohodnutej a schválenej verzii ÚPD.*

Fenomén cezhraničnej suburbanizácie

Špecifickým znakom suburbanizačných procesov v prípade Bratislavy je skutočnosť, že mesto leží v priamom kontakte so štátnou hranicou s Maďarskom a Rakúskom, čo poznačilo aj uvedené suburbanizačné procesy v regionálnom zázemí mesta. Spoločensko-politická zmena z konca 80. rokov 20. storočia viedla k tomu, že štátne hranice prestali byť rozdeľujúcou a v mnohých prípadoch ťažko prekročiteľnou bariérou. Z pohľadu rozvoja mesta a jeho okrajových mestských častí „na hranici“ to znamenalo uvoľnenie ich rozvojových možností. Tieto mestské časti prestali byť časťami hraničného pásma s celým radom obmedzení. Z hľadiska celospoločenského sa uvoľnili možnosti cezhraničného pohybu včítane pohybu za prácou, ale aj hľadania možností bývania za štátnou „hranicou“, v rámci „hraníc“ suburbanizačného územia v prihraničnom zahraničí. Práve prihraničné oblasti Maďarska a Rakúska v blízkosti Bratislavy sa začali stávať atraktívnym miestom pre bývanie tak pre Bratislavčanov, ako aj pre tých, ktorí prichádzali do bratislavského regiónu za prácou z iných častí Slovenska. Hlavne na maďarskej strane tento suburbanizačný proces Bratislavy do zahraničného prihraničia priťahoval pozornosť výskumníkov. V rámci ich analýz dôležité miesto majú predovšetkým etnokultúrne prejavy a dopady (Bálizs – Bajmócy 2019: 73-98)⁴⁵

Tieto prihraničné regióny, predovšetkým Rakúska, sa stali atraktívne ako priestor pre bývanie aj pre tých imigrantov zo Slovenska, ktorí sa zamestnali v rakúskom prihraničí a ktorí chceli mať z rôznych dôvodov blízky kontakt so Slovenskom. Tak sa v priebehu 90. rokov 20. storočia, ale hlavne s nástupom 21. storočia (prijatie Slovenska do EÚ a do schengenského priestoru) začal prejavovať *fenomén „cezhraničnej suburbanizácie Bratislavy“*. Tento proces prinášal určité podobnosti s obdobným procesom v bratislavskom „vnútrozemí“, ale aj určité odlišnosti späť s tým, že „prekračoval“ štátnu hranicu. Výraznejšie sa

⁴⁵ DOI: <https://doi.org/10.31577/geogrcas.2019.71.1.05>

to prejavilo práve s nástupom pandémie COVID-19 a s ňou spojenými pandemickými obmedzeniami koncom druhej dekády 21. storočia. V čom spočívali podobnosti a v čom rozdielnosti?

Podobnosti

Už v 90. rokoch 20. storočia, ale hlavne v prvej a druhej dekáde 21. storočia suburbanizačné prúdy v zázemí Bratislavy začali smerovať aj do kontaktných prihraničných oblastí na území Maďarska a Rakúska. Smerovali sem – podobne ako aj v prípade „vnútrošlovenského“ zázemia Bratislavy – občania Bratislavy, ale aj občania z iných regiónov Slovenska. *Títo imigranti sa pracovne viazali na Bratislavu, alebo aj na prihraničné regióny hlavne Rakúska, ale s udržiavaním väzieb na Bratislavu* (zdravotníctvo, školy či ďalšie sociálne služby). Preto k podobnostiam patrilo aj to, že *nezanedbateľná časť týchto nových obyvateľov maďarského či rakúskeho prihraničia, napriek celoročnému bývaniu v sídlach pri hranici tu trvalé bydlisko nemala*. Podobne ako *nezanedbateľná časť nových obyvateľov suburbanizovaného zázemia Bratislavy na území Slovenska*. Mali tu akoby „*druhé bývanie*“.

Odlišnosti

Napriek členstvu Slovenska v Európskej únii a napriek členstvu v schengenskom priestore a používaniu eura, určitý „*tieň*“ hranice tu však zostáva. Spočíva v určitých *legislatívnych odlišnostiach v rámci jednotlivých štátov v rámci EÚ a zásad fungovania miestnych či regionálnych samospráv*. V prihraničnom zahraničí v zázemí Bratislavy je to predovšetkým Rakúsko, kam v 90. rokoch 20. storočia a v prvých dvoch dekádach 21. storočia smerovali nielen Bratislavčania, ale aj obyvatelia z iných častí Slovenska. *Nebolo to len kvôli práci, ale aj kvôli bývaniu, ktoré sa ukazovalo v tomto pôvodne „marginálnom“ pohraničnom území Rakúska ako lacnejšie a spojené aj s niektorými ďalšími výhodami, vrátane finančných, pre prichádzajúcich*. Pomoc a výhody sa spájali nielen s bývaním, ale aj s využívaním predškolských a školských zariadení, s možnosťou získať výhodné

finančné pôžičky atď. *Podmienkou však bolo prihlásiť sa k trvalému pobytu. Časť „nových pristáhovalcov“ si našla cestičku, ako to riešiť. Keďže je dôležité, aby oficiálny právny zástupca dieťaťa (v tomto prípade jeden z rodičov) bol trvale prihlásený k pobytu, tak jeden z rodičov mal trvalý pobyt v príslušnej rakúskej obci a druhý na Slovensku. Tým vyriešili nielen možnosť dieťaťa navštevovať predškolské či školské zariadenia, ale zároveň využívať aj ďalšie spomínané výhody. S nástupom pandémie Covid-19 sa do popredia dostal fenomén „hranice“ s následnými sociopriestorovými dôsledkami práve pre cezhraničný suburbanizačný pás Bratislavy. Práve pandémie odhalila slabiny EÚ, keď sa ukázalo, že cezhraničné dopady riešila každá krajina individuálne, bez koordinácie postupov so svojimi kontaktnými susedmi. Ukázalo sa to ako veľmi necitlivé práve v prípade prihraničných území a cezhraničných kontaktov v nich, ktoré dovtedy boli zdanlivo bezproblémové. Hranice sa začali uzatvárať, resp. ich prekročenie sa viazalo len na určité kategórie ľudí, ktorí museli spĺňať a rešpektovať špecifické kritériá. Tak sa vytvorila nová špecifická kategória ľudí „pendleri“. Pritom definícia tejto kategórie ľudí práve pod vplyvom pandémie dostala novú konotáciu. V anglo-saskom výklade je termín „pendler“ totožný s termínom „commuter“ označujúcim osobu, „ktorá pravidelne cestuje z jedného miesta na druhé, obvykle za prácou“.⁴⁶ Inými slovami, jedná sa o pravidelnú pracovnú migráciu, či už každodennú, alebo krátkodobú, ale pravidelnú, napr. v podobe „týždňoviek“. Neviaže sa na termín „hranica“. S pádom „železnej opony“ a s možnosťami práce v blízkom zahraničí termín „pendler“ sa spája s človekom „pravidelne dochádzajúcim za prácou cez hranice štátu“.⁴⁷ Pandémia však termínu „pendler“ dodala ešte striktnejší, príslušným štátom zadefinovaný význam. V prípade Rakúska znie:*

„Za pendlerov (osoby dochádzajúcu za prácou) sa počítajú osoby, ktoré majú trvalý pobyt alebo prechodný pobyt v Slovenskej republike alebo v prihraničnej oblasti do 30 km

⁴⁶ Pozri: <https://en.wiktionary.org/wiki/commuter#English>

⁴⁷ Pozri: <https://slovník.aktuality.sk/slovník-cudzích-slov/?q=pendler>

(cestná vzdialenosť) od otvoreného hraničného priechodu na územie Slovenskej republiky a [zároveň] majú uzatvorený pracovnoprávny vzťah, obdobný pracovný vzťah alebo miesto výkonu práce v prihraničných oblastiach v pásme do 30 km od otvoreného hraničného priechodu na územie Slovenskej republiky a sú držiteľmi potvrdenia od zamestnávateľa alebo potvrdenia o takomto výkone práce. Pendleri majú výnimku z povinnej karantény.“⁴⁸

Status „pendlera“ je na Slovensku podobný, až na to, že je oproti rakúskej definícii rozšírený aj o tých občanov Slovenska, ktorí žijú v prihraničnom zahraničí:

„Tzv. pendlerom ste, ak:

- *máte trvalý alebo prechodný pobyt na Slovensku, a dochádzate za prácou do zahraničia do 30 km od otvoreného hraničného priechodu,*
- *máte trvalý alebo prechodný pobyt v zahraničí do 30 km od hraničného priechodu so SR,*
- *a dochádzate za prácou na Slovensko do 30 km od otvoreného hraničného priechodu. Pre obe skupiny platí povinnosť predkladať na hraničnom priechode trojjazyčné potvrdenie o zamestnaní pre cezhraničných pracovníkov o výkone zamestnania. Po predložení potvrdenia nemusíte ísť do povinnej karantény.“⁴⁹*

Obidve tieto definície však zabudli na skutočnosť, že formujúce sa suburbanizačné cezhraničné procesy, v tomto prípade Bratislavy, viedli k sťahovaniu sa do zahraničného cezhraničia aj osoby, ktoré už nepracujú – napr. dôchodcov. Pritom práve títo dôchodcovia sú viazaní na Slovensko, resp. Bratislavu cez pre nich životne dôležité inštitúcie, či už pre nich zabezpečujúce sociálne zabezpečenie (dôchodok), zdravotnícke zebezpečenie (lekárska starostlivosť), či iné služby. Rovnako ako „pendleri“ nie sú definované deti či školopovinná mládež navštevujúce predškolské či školské zariadenia vrátane voľnočasových

⁴⁸ Pozri: https://www.advantageaustria.org/sk/Infokarte_Pendler.pdf

⁴⁹ Pozri: (<https://korona.gov.sk/najcastejsie-otazky/hranice/pendleri/>)

zariadení na území Slovenska, resp. Bratislavy. V prípade Českej republiky rodinný príslušníci sú súčasťou tejto definície:

„Za pendlera je považován pracovník, který je pojištěn v jiném členském státě, kde je zaměstnán, nebo kde podniká, přičemž nadále bydlí v České republice, kam se nejméně jednou týdně vrací. Za nezaopatřeného rodinného příslušníka pendlera je považována jeho manželka (manžel) bez vlastních příjmů z výdělečné činnosti, která nepobírá důchod, ani dávky v nezaměstnanosti. Dále se za něj považuje nezaopatřené dítě ve smyslu zákona o státní sociální podpoře.“⁵⁰

Práve v tomto pandemickom čase sa ukázali odlišnosti medzi cezhraničným „pendlerstvom“ a „vnútroštátnym pendlerstvom“ medzi okresmi. Napriek obdobiam, keď sa mali v dôsledku pandémie uzatvárať aj okresy, tieto zámery sa dôslednejšie nedarilo naplňať. Pohyb medzi okresmi, hoci redukovanejší, pokračoval, keďže sa našli spôsoby, ako nariadené obmedzenia pohybu obchádzať. Týkalo sa to tak pracovných povinností (nie každá profesia sa mohla realizovať z domu či „on-line“), ako aj návštev zdravotníckych zariadení alebo iných k životu nevyhnutných inštitúcií za hranicami okresu. Vyhnúť sa riziku obmedzenia pohybu medzi okresmi sa dalo aj prostredníctvom vybavenia si potvrdenia o dočasnom mieste bydliska, čo mohli využívať vlastníci „druhého“ bývania (napr. chalupári či chatári).

Dopady pandemických obmedzení na cezhraničnú suburbanizáciu v zázemí Bratislavy

Uvádzané pandemické obmedzenia, ktoré sa premietali do vymedzenia „pendlerov“ a „nepandlerov“, významne narušili bezproblémové prekračovanie hraníc slovenskou populáciou bývajúcou v prihraničnom zahraničí. Do ich životov vstúpil fenomén „ohrozenia“, ktorý sa nespájal len so zdravotnou situáciou, ale aj

⁵⁰ Pozri: <https://www.zpskoda.cz/pro-pojistence/pobyt-v-zahranici/postupy-ceskych-obcanu-v-ruznych-situacich/preshranicni-pracovnici-pendleri>

so zneistením a nepredvídateľnosťou ich ďalších životných a existenčných možností v tomto priestore. Potvrdili to prieskumy výskumného tímu Sociologického ústavu SAV, ktorých bol autor súčasťou a ktoré zachytávali aj situáciu po začatí pandemických obmedzení v roku 2020.⁵¹

Tento pocit ohrozenia bol silnejšie pocitovaný u slovenských občanov žijúcich v rakúskom prihraničí (spolu „výrazne“ a „do istej miery“ 65,9 %) ako v prihraničí maďarskom (spolu „výrazne“ a „do istej miery“ 43,3 %). Toto „ohrozenie“ pocitovali viac ženy ako muži a z pohľadu veku viac osoby vo veku nad 65 rokov. Vnímali to ako ohrozenie ich pracovných (v prípade mládeže i študijných) vzťahov viazaných na Slovensko. Analýzou kľúčových slov, ktorými respondenti vyjadrovali svoje obavy (ohrozenie) sa ukázalo, že najčastejšie sa tieto viazali na:

1. Ohrozenie zamestnania [...] – 177 zdieľaní (28,69 %);
2. Rodinné a príbuzenské vzťahy – 158 zdieľaní (25,60 %);
3. Priame formulácie vzťahujúce sa na „hranicu ako bariéru“ – 92 zdieľaní (14,90 %);
4. Zdravie [...] – 64 zdieľaní (10,37 %);
5. Priateľské a spoločenské vzťahy – 60 zdieľaní (9,72 %);
6. Štát a jeho zlyhania [...] – 29 zdieľaní (4,70 %);
7. Pendlerstvo [...] – 14 zdieľaní (2,70 %);
8. Dosažiteľnosť služieb na Slovensku [...] – 13 zdieľaní (2,10 %);
9. Bez konkretizácie – 10 zdieľaní (1,61 %).

Uvedené výskumy však ukázali, že *napriek tomu, aké obmedzenia priniesla pandémia COVID-19 pre slovenských občanov žijúcich v prihraničnom zahraničí, títo svoje rozhodnutie žiť v „susednom“ prihraničí vo väčšine považujú za „dobrú voľbu“ (68,5 %) a mienia tu bývať aj naďalej. K týmto jednoznačne rozhodnutým sa pripájajú aj tí, ktorí priznávajú, že nová a nečakaná situácia so zatváraním hraníc ich zneistila (26,3 %), ale o bývaní späť na Slovensko neuvažujú. Tí, čo zvažujú návrat na*

⁵¹ Projekt APVV „Suburbanizácia – vývoj a dopady na sociálno-priestorovú štruktúru zázemia Bratislavy“, hlavný riešiteľ: Geografický ústav SAV, spoluriešiteľ: Sociologický ústav SAV, doba riešenia: 2017 – 2020.

Slovensko, resp. už v tomto aj podnikajú kroky, tvoria spolu 5,2 % oslovených, čiže výraznú menšinu. Ak porovnáme situáciu medzi slovenskými občanmi žijúcimi v maďarskom a rakúskom prihraničí, určité odlišnosti tu sú, ale nie sú veľmi výrazné. Väčšie zneistenie pociťujú občania Slovenska žijúci v Maďarsku (30,0 %) než v Rakúsku 18,2 %. Bývanie v Rakúsku ako „dobrá voľbu“ považuje 77,3 % tam žijúcich občanov Slovenska, zatiaľ čo v Maďarsku 66,7 %. Podiel tých, ktorí by sa v tejto situácii radšej vrátili bývať na Slovensko, tak v Maďarsku, ako aj v Rakúsku nevykazuje výrazné rozdiely (5,3 % : 4,5 %).

Práve pandemická situácia a s ňou spojené obmedzenia sa paradoxne pričínili, že slovenskí občania žijúci v prihraničnom zahraničí suburbanizovaného zázemia Bratislavy sa začali prihlasovať k trvalému (i prechodnému) bývaniu v ňom. Svedčia o tom údaje zo sociologických sondáží v danom území pred pandémie v porovnaní s údajmi získanými po jej prepuknutí a s tým spojenými obmedzeniami cezhraničného pohybu. V predpandemickom období veľká väčšina slovenských občanov žijúcich v prihraničnom zahraničí v Maďarsku či Rakúsku nebola oficiálne prihlásená či už k trvalému, alebo prechodnému pobytu v ich novom bydlisku. Dá sa to zdokumentovať na modelovom území maďarskej Rajky či rakúskeho Kittsee: v Rajke nebolo prihlásených 81,2 % obyvateľov a v Kittsee 83,8 % a ani o prihlásení neuvažovali. Ďalších 16,2 % respondentov v Rajke a 12,4 % v Kittsee nebolo síce neprihlásených, ale zvažovali prihlásenie. Ak zostaneme pri spomínaných modelových územiach, tak výskumy po prepuknutí pandémie ukázali, že táto nová situácia zmenila prístup k trvalému alebo prechodnému pobytu v novom mieste bydliska, a to v prospech prihlasovania sa. Napriek tomu sa ukázal pomerne významný rozdiel medzi Rajkou a Kittsee. V Rajke počet prihlásených dosiahol 61,0 %, počet neprihlásených, ktorí sa ani neplánujú prihlásiť dosahoval 25,3 % a takých, ktorí v čase prieskumov síce ešte prihlásení neboli, ale plánujú sa prihlásiť bolo 12,5 %. V Kittsee bola situácia oveľa jednoznačnejšia – prihlásených bolo 95,1 % a ďalších 4,9 % sa prihlásiť plánovalo.

Dá sa konštatovať, že práve *pandemická situácia mala vo svojich sociálno-priestorových prejavoch do určitej miery odlišné dopady na suburbanizované zázemie Bratislavy v rámci hraníc Slovenska a v suburbanizačnom cezhraničnom zázemí Bratislavy.*

Sociálno-priestorové efekty živeľnej suburbanizácie na Slovensku

V predchádzajúcej časti sme naznačili, že *cezhraničné suburbanizačné procesy majú svoje špecifiká*. Dané sú nielen tým, že *tieto procesy a obyvateľstvo prichádzajúce do pre nich prihraničného zahraničia sa musia riadiť pravidlami (písanými i nepísanými) fungujúcimi v tomto novom prostredí*. Do tohto procesu v končiacej sa druhej dekáde 21. storočia vstúpili aj *nové nepredvídateľné faktory*, a to predovšetkým *pandémia COVID-19* i nové skutočnosti (ktoré sme však už nemali možnosť výskumne zachytiť, akými sú vojna na Ukrajine a *celosvetová hospodárska recesia*).

Suburbanizácia je jedným z efektov premien sídelnej štruktúry v súčasnom štádiu civilizačného rozvoja, a preto ju zaznamenávame v rôznych krajinách a v rôznych častiach civilizovaného sveta. Ako sme sa zmienili na iných miestach tejto publikácie, *jej prejavy – a to v rôznych podobách – sa spájajú a nadväzujú na industrializačné a urbanizačné procesy*. Keďže tieto na seba nadväzujúce procesy prebiehali v rôznych časových obdobiach v závislosti od špecifik vývoja v jednotlivých krajinách, *odrážalo sa to aj na podobách, ktoré ich charakterizovali*.

V prípade suburbanizačných procesov na území Slovenska sa pristavíme pri niektorých ich charakteristických znakoch:

Z hľadiska formálneho pozitívnym znakom je, že:

- tento proces saturuje potrebu riešenia bytovej otázky v širšom suburbánnom území, resp. v tej-ktorej obci, ktorá je vnímaná ako atraktívny priestor pre bývanie.
- hlavne do vidieckeho prostredia v suburbanizovanom prostredí prináša často demografické oživenie. Spojené je to so skutočnosťou, že novoprichádzajúca populácia je v populačne aktívnom veku.
- suburbanizácia sa pričiňuje o vstup hospodárskych subjektov výrobného i obslužného charakteru do lokálneho prostredia

suburbanizovaného územia. Vytvára to predpoklady pre zamestnanecké príležitosti aj pre miestnu populáciu.

Suburbanizácia všeobecne však prináša aj problémové situácie. Hovorí sa o nich síce menej často, no spájajú sa s jej živelnosťou, ale aj s cieľovými aktivitami nosných „aktérov“ v tomto procese. Na predchádzajúcich stranách tejto publikácie sme sa o nich z rôznych uhlov pohľadu už zmienili. Môžeme ich zhrnúť do nasledujúcich bodov:

- *V suburbanizovaných zázemiach predovšetkým veľkých miest sa suburbanizácia (často) spája s cieľovým masovým prílivom nového obyvateľstva.*
- *Prečo cieľovým? Starostovia i miestne zastupiteľstvá to neraz vítajú, lebo s tým nielen spájajú nárast počtu obyvateľov, ale aj „preradenie“ obce do vyššej kategórie a očakávajú z toho plynúce výhody. Je to výrazne odlišné myslenie, s akým sme sa stretli pri výskumoch v už zmieňovanom prihraničnom rakúskom zázemí Bratislavy. Aj tieto vďaka suburbanizačným procesom vyvolaným blízkosťou Bratislavy rástli, ale v určitom momente sa zastupiteľstvá dotknutých obcí tento proces rozhodli pribrzdziť. Zastávali názor, že chcú zostať dedinou (vidieckou obcou) a nie amorfným, priestorovo a spoločensky neurčitým a fragmentovaným zastavaným územím.*
- *Masový príliv „nových“ nielen z Bratislavy, ale aj z iných častí Slovenska prináša problém „prihlasovania“, resp. „neprihlasovania“ k trvalému pobytu ľudí de facto žijúcich v novom bydlisku „365 dní v roku“. O dopadoch pre obec a jej rozpočet sme sa už zmienili.*
- *Masový príliv „nových“ sa spája aj s otázkou, ako a ktorým smerom bude prebiehať adaptácia „nových“ do spoločenského prostredia pôvodného obyvateľstva.*
- *Prirodzený vývoj vzťahov medzi pôvodným a novým obyvateľstvom, kde „pôvodní“ a „noví“ sa vo svojich spôsoboch života navzájom ovplyvňujú a v prirodzenom susedstve sa i tolerujú. Napomáha k tomu i skutočnosť, ak územné rozširovanie*

- využíva intravilán obce (využívanie prelúk na novú výstavbu, výkupy, resp. prestavby existujúceho domového fondu).
- *Nové formy masovej výstavby „na zelenej lúke“, neraz v určitom územnom odstupe od pôvodnej kompaktnej zástavby, síce prináša rad výhod investorom (developerské firmy), ale z pohľadu formovania sídelného spoločenstva vedie skôr k izolacionizmu „nových“ od „pôvodných“. To môže sťažovať proces integrácie a prinášať i ďalšie sociálne problémové situácie do budúcnosti.*
 - *Suburbanizačné procesy a ich podoby, ako sme už naznačili, do značnej miery závisia od kvality miestnej samosprávy a jej schopnosti formovať sociálno-priestorovú rozvojovú víziu spravovaného územia. Úlohou samosprávy pritom je o takejto vízii presvedčiť sídelné spoločenstvo. Vízia by mala presahovať volebné obdobie a mala by byť zrozumiteľná a akceptovateľná aj pre ďalšie volebné obdobia.*
 - *Dôležitým faktorom v tomto procese je, akým smerom sa bude vyvíjať legislatívna rovina vzťahujúca sa k posilňovaniu samosprávnych kompetencií (odrážajúcich posilňovanie občianskej spoločnosti) v rámci verejnej správy.*
 - *V tejto súvislosti je dôležité, či rola sídelnej (územnej) samosprávy bude posilňovaná, alebo sa budú presadzovať tendencie jej oslabovania tým, že bude narastať riadiaca rola štátu (štátnej správy), resp. externých neštátnych subjektov (silné developerské záujmové zoskupenia).*
 - *V rovine štátu (štátnej správy) to neznamená, že by štát (štátna správa) voči rozhodnutiam sídelnej (územnej) samosprávy mal strácať svoju kontrolnú funkciu.*
 - *Masová a veľkoplošná suburbanizácia, so všetkými svojimi dôsledkami, ktorú vidíme v regionálnom zázemí Bratislavy, nastoľuje otázku: Aký „nový“ (?) sociálno-priestorový typ spoločenstva nám tento spôsob suburbanizácie prináša na Slovensko?*

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BÁLIZS, Dániel – BAJMÓCY, Péter, 2019: Cross-border suburbanisation around Bratislava: changing social, ethnic and architectural character of the „Hungarian suburb” of the Slovak capital. *Geografický časopis/Geographical Journal* 71 (1), 73-98.
- BAUMAN, Zygmunt, 2000: *Globalizácia*. Bratislava: Kaligram.
- BAUMAN, Zygmunt, 2002: *Society Under Siege, Polity*. Cambridge, Oxford, Malden.
- BECKER, Howard – BARNES, Elmer, 1964: *Rozwój myśli społecznej od wiedzy ludowej do socjologii I*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- BENKO, Georges, 1997: Introduction: Modernity, Postmodernity and the Social Sciences, In: Georges Benko & Ulf Strohmayer (eds.) *Space & Social Theory. Interpreting Modernity and Postmodernity*. Blackwell.
- BLÁHA, Inocenc Arnošt, 1968: *Sociologie*. Praha: Academia.
- BLAIR, Thomas L., 1974: *The International Urban Crisis*. Suffolk: Paladin, Bungay.
- ENYEDI, György, 2011: *The Stages of Urban Growth, Urban Sprawl in Europe. Similarities or differences?* In: Szirmai, V. (ed.): *Urban Sprawl in Europe. Similarities or Differences?* Budapest: AULA Kiadó.
- BERNER, Erhard, 1997: The metropolitan dilemma: global society, localities and the struggle for urban land in Manila. In: Ayşe Öncü and Petra Weyland (eds.) *Space, Culture and Power: New identities in globalizing cities*. London and New Jersey: Zed Books.
- FALŤAN, Lubomír – FALŤANOVÁ, Ľubica, 2019: *Vidiecke spoločenstvo na Slovensku – podoby a dilemy*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- FUKUYAMA, Francis, 2006: *Velký rozvrat. Lidská přirozenost a rekonstrukce společenského řádu*. Praha: Academia.
- GAJDOŠ, Peter, 2002: *Človek, Spoločnosť, Prostredie, Priestorová sociológia*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- GAJDOŠ, Peter, 2021: *Suburbanizácia v zázemí Bratislavy z pohľadu pôvodných obyvateľov zázemia*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- GAJDOŠ, Peter – MORAVANSKÁ, Katarína, 2011: *Suburbanizácia a jej podoby na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- GOLČANOVÁ, Lucie, 2012: Proces suburbanizace v kulturní perspektivě – teoretická přehledová stať. *Sociológia* 44, (1): 10-11.
- HALABRÍNOVÁ, Dagmar – BRYCHTA, Karel, 2018: *Atribúty developera a developerské činnosti ve stavebnictví – případ České republiky*. Brno: Akademie STING, vysoká škola v Brně, s. 27-28.

- HNILIČKA, Pavel, 2012: *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*. Brno: Host – vydavatelství.
- JEBAVÝ, Matouš, 2012: Zahradní města. Teorie zahradního města, příklady založení zahradních měst na počátku 20. století, vliv na současné zakládání městských čtvrtí. Přednáška pro konferenci SZKT v Luhačovicích.
- LAMBOOY, Jan G., 1990: Local and global economy; a new dilemma? In: Antoni Kukliński (ed.) *Globality versus locality*. Warsaw: University of Warsaw, Institute of Space Economy.
- LUTHER, Daniel, 2010: Občania, developeri a globalizované mesto. In: Alexandra Bitušíková, Daniel Luther (eds.) *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku III. Globálne a lokálne v súčasnom meste*. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií FHV, Univerzita Mateja Bela, s. 32.
- MUSIL, Jiří, 1967: *Sociologie soudobého města*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Hlavného mesta SR Bratislavy na roky 2010 – 2020. Academia Istropolitana Nova, júl 2010, s. 177.
- RUMPEL, Petr – SLACH, Ondřej, 2012: Je Ostrava „smršťujícím se městem“? *Sociologický časopis. Czech Sociological Review*, 48: (5), 861.
- RYBICKI, Paweł, 1972: *Spółeczeństwo miejskie*. Warszawa: PWN.
- SALNER, Peter, 1998: *Premeny Bratislavy 1939 – 1993: Etnologické aspekty sociálnych procesov v mestskom prostredí*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- STRUBELT, Wendelin, 2008: „Stadt und Land“ – The Relation between City and Countryside, In: Wendelin Strubelt – Grzegorz Gorzelak (eds.) *City and Region. Papers in Honour of Jiri Musil*. Budrich UniPres Ltd., Opladen & Farmington Hills.
- SÝKORA, Luděk, 2003: Suburbanizace a její společenské důsledky, *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39(2).
- SZACKI, Jerzy, 1981: *Historia myśli socjologicznej, Część pierwsza*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SZCZEPAŃSKI, Jan, 1983: *Treść stosunków zachodzących między wsią i miastem. Wieś i rolnictwo; Kwartalnik* (3). PAN Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa.
- SZIRMAI, Viktória, 2011: *Urban Sprawl in Europe: An Introduction*, In: Viktória Szirmai (ed.) *Urban Sprawl in Europe. Similarities or differences?* Budapest: AULA Kiadó.

- ŠTEFÁNEK, Anton, 1994: Ruralizmus a urbanizmus (Výber z verejnej prednášky z r. 1944, LA MS 42 XIV 323 strojopis). *Sociológia* 26: 1-2.
- ŠVEDA, Martin – BARLÍK, Peter – PODOLÁK, Peter, 2019: Koľko ľudí býva v zázemí Bratislavy? Odhad populačnej veľkosti obcí v zázemí Bratislavy s využitím lokalizačných údajov mobilnej siete. In: Šveda – Martin, Šuška, Pavel (eds.) *Suburbanizácia. Ako sa mení zázemie Bratislavy?* Bratislava: Geografický ústav SAV, s. 189.
- Velký sociologický slovník I. a/o, 1996. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, s. 625.
- Velký sociologický slovník II. p/ž, 1996. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, s. 1250-1251.
- WEĞLEŃSKI, Jan, 1983: *Urbanizacja. Kontrowersje wokół pojęcia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- WIRTH, Luis, 1938: Urbanism as a Way of Life. *American Journal of Sociology* 44 (1), 1-24.
- Zákon č. 253/1998 Z. z. Zákon o hlásení pobytu občanov Slovenskej republiky a registri obyvateľov Slovenskej republiky.

Dátové zdroje

- Commuter – <https://en.wiktionary.org/wiki/commuter#English>
- History of China, [https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_China#Spring_and_Autumn_period_\(722_%E2%80%93_476_BC\)](https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_China#Spring_and_Autumn_period_(722_%E2%80%93_476_BC))
- Pendler – Česko – <https://www.zpskoda.cz/pro-pojistence/pobyt-v-zahranici/postupy-ceskych-obcanu-v-ruznych-situacich/preshranicni-pracovnici-pendleri>
- Pendler – <https://slovník.aktuality.sk/slovník-cudzich-slov/?q=pendler>
- Pendler – Rakúsko - https://www.advantageaustria.org/sk/Infokarte_Pendler.pdf
- Pendler – Slovensko – <https://korona.gov.sk/najcastejsie-otazky/hranice/pendleri/>
- Bernolákovo – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507814
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s. 160-161.
- Dunajská Lužná – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=545333, <https://www.dunajskaluzna.sk/obec-1/historia/>
- Dunajská Streda – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=501433, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava:

- Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s. 367-368. <https://dunstreda.sk/historia-mesta-dunajska-streda>
- Hviezdoslavov – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=501638, <https://www.hviezdoslavov.sk/2614/historia-obce>, <https://sk.wikipedia.org/wiki/Hviezdoslavov>
- Chorvátsky Grob – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507911
- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s.482-483.
- Ivanka pri Dunaji – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507938, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s. 496-497.
- Jakubov – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507962. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Jakubov>
- Kvetoslavov – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=501727, <https://www.obeckvetoslavov.sk/1779/aktualne>, <https://sk.wikipedia.org/wiki/Kvetoslavov>
- Láb – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508039 <https://www.obeclab.sk/>
- Limbach – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508047. <https://limbach.sk/o-obci/historia/>
- Malacky – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508063. <https://malacky.sk/mesto/o-meste/historia-mesta/najstarsia-pisomna-zmienka/>
- Marianka – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508080. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Marianka>
- Pezinok – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508179. Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s. 382-385.
- Rovinka – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508209. <https://obecrovinka.sk/historia/>, <https://sk.wikipedia.org/wiki/Rovinka>
- Senec – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508217 Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1978, s. 20-21, <https://sk.wikipedia.org/wiki/Senec#Dejiny>
- Slovenský Grob – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=

508225. <https://slovensky-grob.sk/o-obci/>, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1978, s. 56-57.
- Stupava – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508233.
<https://sk.wikipedia.org/wiki/Stupava>, https://sk.wikipedia.org/wiki/Chorv%C3%A1ti_na_Slovensku, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1978, s. 101-103.
- Svätý Jur – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=507989.
Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV, VEDA; Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977, s. 523-525.
- Šamorín – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=501905.
<https://samorin.sk/historia-mesta/>, <https://sk.wikipedia.org/wiki/%C5%A0amor%C3%ADn>
- Veľký Biel – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508292, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1978, s. 254-255.
- Viničné – http://www.sodbtn.sk/obce/obec.php?kod_obce=508306.
<https://www.vinicne.sk/historia-obce.html>, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV; VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1978, s. 267-268.

RESUMÉ

Podoby suburbanizačných procesov mesta na hranici – reflexia problematiky na príklade Bratislavy

Monografia sa zaoberá podobami suburbanizačných procesov v zázemí mesta Bratislavy, mesta ležiaceho na štátnej „hranici“ – v trojhraní Slovenska, Maďarska a Rakúska. Autor sa preto v jej úvodnej časti (ale aj neskôr v texte) venuje práve chápaniu pojmu „hranice“ vo formujúcich sa podobách suburbanizačných rozvojových pásov bratislavského regiónu.

Cieľom publikácie je však upozorniť, hoci len stručne, aj na historické kontexty súčasných suburbanizačných procesov. Tieto kontexty neraz siahajú do hlbokej minulosti vývoja sídelnej štruktúry – pred našim letopočtom – a niektoré z nich si svoje prejavy zachovali až do súčasnosti. Vzťahuje sa to na dichotomické vnímanie sídelnej štruktúry: „mesto verzus dedina“ či na „velebenie miest verzus prejavy antiurbanizmu“.

Podoby a dynamiku urbanizačných procesov, hlavne od 19. storočia, významne ovplyvňovali také kontextuálne faktory, ako technologické procesy spojené s industrializáciou, vývoj premien dopravných systémov či vyvíjajúce sa energetické zdroje, spôsoby komunikácie atď. Tieto faktory v sebe niesli „dostredivé“, ale aj „odstredivé“ sily dopadajúce na priebeh urbanizačných procesov a podoby formujúcej sa sídelnej štruktúry.

19. a 20. storočie vytvorilo „koridory“ prenosu urbánnych artefaktov (materiálneho i nemateriálneho charakteru) do vidieckeho prostredia, čo viedlo k tomu, že sa otvorila diskusia, či sa to má v tomto prostredí považovať za výsledok urbanizačných procesov, alebo „modernizácie“ (modernizačných procesov).

V 20. storočí pokračujúce urbanizačné a čoraz intenzívnejšie suburbanizačné procesy odrážali narastajúci vplyv (priamy či nepriamy) globalizačných procesov tak v hospodárskej sfére, ako aj v iných sférach života ľudského spoločenstva.

S nárastom miest a ich vplyvu na spoločnosť sa v rôznych obdobiach do popredia dostávala otázka „ideálneho“ mesta, čo sa

neraz začalo spájať s formovaním architektonických „ideológií“, resp. sa to spájalo aj s ideológiami politickými. Otvplyvňovalo to tak pohľady na vzťah „mesto“ – „dedina“, ako aj počiatky suburbanizačných procesov.

Suburbanizácia a suburbanizačné procesy sú vývojovým štádiom urbanizácie, pričom prvé jej prejavy siahajú do 19. storočia, ale jej intenzívne prejavy prebiehali *časovo diferencovane, v závislosti od vývojových trendov v tej-ktorej krajine. Intenzita týchto procesov narastala po druhej svetovej vojne*. Na Slovensku sa tento fenomén začína prejavovať až koncom 80. rokov 20. storočia a v prvých dekádach 21. storočia. Pribeh týchto procesov na lokálnej (resp. regionálnej) úrovni v značnej miere záleží na spomínaných „kontextoch“, ktoré v tomto prípade definujeme ako „externality“. Chápeme ich ako faktory, ktoré jednotlivec v rovine individuálnej nemá možnosť priamo ovplyvňovať. Určitú šancu môže mať sprostredkovane, cez združenú skupinovú snahu (občianske združenia alebo iné organizácie, v ktorých pôsobi). Takéto „externality“ majú rôzny charakter z hľadiska svojho rozsahu (dosahu) pôsobenia – globálne, regionálne, lokálne, ako aj z hľadiska predvídateľnosti výskytu – graduálne, ale aj neočakávané.

Typológia „externalít“ môže byť formovaná taktiež z hľadiska toho, na aké vecné situácie sa vzťahuje – politické rozhodnutia a vládna politika, globalizačno-civilizačné procesy, technologické faktory, rozvojové „nerovnováhy“, meniace sa životné štýly, programová sociálno-priestorová neukotvenosť atď. Tie vplývajú na suburbanizačné procesy a pripájajú sa k nim aj architektonicko-urbanizačné riešenia („urbanistické ideológie“) či developerské záujmy („ideológie“).

V ďalších častiach monografie sa autor zaoberá podobami suburbanizácie v regionálnom (subregionálnom) zázemí Bratislavy. V ich úvode sa venuje niektorým externalitám (z pohľadu individuálneho občana), ktoré mali dosah na charakteristické znaky súčasnej Bratislavy. Bratislava ako hlavné mesto Slovenska spĺňa významné funkcie hospodárskeho, politického, administratívneho a kultúrneho významu tak v rovine vnútroštátnej, ako aj medzinárodnej. Premietlo sa to aj do rastúceho významu

mesta položeného na medzinárodných dopravných koridoroch (cestných, železničných, vodných – rieka Dunaj či leteckých). Spájalo sa to s tak s migračnými pohybmi do jadrového mesta, ako aj do jeho regionálneho zázemia i s rastúcim procesom jeho internacionalizácie. Z pohľadu suburbanizačných procesov uvedené procesy viedli k formovaniu suburbanizačných pásov v regionálnom zázemí Bratislavy, t. j. k prekračovaniu územno-administratívnych „hraníc“, včítane cezhraničného suburbanizačného pásu v smere maďarského a rakúskeho prihraničia (prekračovanie štátnych „hraníc“). V tejto súvislosti autor venuje pozornosť problematike základných nosných aktérov týchto procesov na lokálnej úrovni, ktorými sú: občan, miestna samospráva a hospodárske subjekty pôsobiace alebo vstupujúce do tohto lokálneho prostredia.

Autor rozoberá, aká je presadzovacia sila (t. j. schopnosť presadenia zámerov či predstáv) týchto aktérov. V prípade „občana“ ako aktéra, autor ho analyzuje z hľadiska jeho rezidenčného vzťahu k obci (mesta či dediny). Rozoberá sa i pozícia „občana“ z hľadiska možností jeho verejného aktivizmu, či už v rovine individuálnej, alebo prostredníctvom rôznych foriem kolektívneho aktivizmu, v podobe občianskych zoskupení či združení.

V publikácii je venovaná pozornosť aj postaveniu lokálnej (regionálnej) územnej samosprávy z pohľadu jej rozhodovacej sily vo veciach územného a sociálneho rozvoja. Miestna (regionálna) samospráva z pohľadu jej originálnych a prenesených kompetencií spĺňa významnú rolu v rámci sídelnej (samo)správy a rozvoja – tak rozvoja územného, ako aj spoločenského. Vzhľadom na to, že pôsobí v širších územných a spoločenských kontextoch, rola „externalít“ na výkon lokálnej (regionálnej) politiky zohráva významnú rolu. Sú to externality civilizačno-globálne, spoločensko-politické, spoločensko-ekonomické či spoločensko-kultúrne, v ich priemetoch nadnárodných, národných až po regionálno-lokálne. Vytvárajú tlak na miestnu (regionálnu) samosprávu a na jej spôsob formovania rozvojových politík na nimi spravovanom území.

Od čoho závisia stratégie vysporiadania sa s uvedenými tlakmi? Alebo, inými slovami, čo samospráva a s akými korekciami

akceptujú a čo, naopak, považujú za ohrozenie svojej rozvojovej filozofie a snažia sa eliminovať?

Monografia upozorňuje na dôležitosť personálno-odborno-manažérskej kvality samosprávy. Sú to predovšetkým obecné samosprávy, ktoré by mali byť nositeľmi predstavy (filozofie), akým smerom by sa mala nimi spravovaná obec vyvíjať. Tu však často narádzame na dilemy prístupu k rozvojovým filozofiám. Obvykle sa tu stretávame s dvoma východiskovými filozofiami: a) Rozvoj ako kvantitatívny nárast obyvateľstva, b) Rozvoj ako kvalitatívna premena životného priestoru.

Tieto dilemy sa spájajú s konfrontáciou záujmových skupín, či už „vnútorných“ (v mene koho?), alebo „vonkajších“ (v mene čoho?). Opäť to môže byť analyzované z úrovne „občana“, z úrovne „miestnej“, resp. „regionálnej“ samosprávy či z úrovne často externých „podnikateľsko-komerčných subjektov“.

Akým spôsobom sa v praxi realizujú rozvojové vízie a ako sa to premieta do odborne vypracovaných rozvojových zámerov (územných plánov)? Kto z hlavných aktérov na lokálnej (regionálnej) úrovni získava dominantné postavenie?

Monografia otvára otázku, kto sa stáva „odborným riešiteľom“ rozvojových zámerov obce. Ukazuje sa totiž, že v súčasnosti to už často nie je klasický vzťah „obec“ (zadávateľ riešenia územného plánu) – urbanista (architekt/riešiteľ územného plánu, resp. projektant objektov) – „občan“ (užívateľ) – stavebná firma (vykonávateľ konkrétneho riešenia – výstavby), medzi ktorými musela priebežne prebiehať vecná komunikácia.

V posledných rokoch sa začínajú objavovať a presadzovať nové mechanizmy a noví „aktéri“, ktorí naberajú na dôležitosť a neraz aj na dominantnom postavení. Patria sem niektoré developerské firmy, ktoré vyhládávajú územia pre svoje investičné aktivity, vykupujú pozemky, zaoberajú sa projekčnou činnosťou, predajom či prenájmom novovznikajúcich stavieb a ďalšími aktivitami podporujúcimi túto komerčnú činnosť. Tieto široké a komplexné aktivity sú realizované aj sofistikovými stratégiami, ako takéto zámery dosiahnuť. Autor naznačuje, akými spôsobmi takéto developerské firmy „obsadzujú“ potenciálne rozvojové územia, ktoré sú predmetom ich záujmu.

Už v predchádzajúcich častiach sa autor zaoberal podobami formovania suburbanizačných pásov v regionálnom zázemí Bratislavy a mechanizmami, ktoré ich ovplyvňovali. Špeciálnu pozornosť venuje aj fenoménu cezhraničnej suburbanizácie do prihraničného územia v Maďarsku a Rakúsku, a to i v kontexte nepredvídateľných okolností (tiež jedna z podôb „externalít“) vyvolaných pandémiou. Tento proces prinášal určité podobnosti s obdobným procesom v bratislavskom „vnútrozemí“, ale aj určité odlišnosti späté s tým, že „prekračoval“ štátnu hranicu a dostával sa do iného právneho i kultúrneho prostredia.

Monografia sa na príklade Bratislavy v stručnosti zaoberá niektorými podobnosťami suburbanizačných procesov v slovenskom vnútrozemí – kto a odkiaľ prichádza do subregionálneho zázemia Bratislavy a ako je to s problémom prihlasovania sa k trvalému pobytu. Práve v otázkach prihlasovania sa k trvalému pobytu sa objavujú určité odlišnosti v porovnaní so susediacim prihraničím Maďarska a hlavne Rakúska.

Odlišnosti zvýraznila pandémia COVID-19. Premietlo sa to do obmedzení na hraniciach, pričom tieto obmedzenia do istej miery vyplývali z odlišností výkladu fenoménu „pendlerov“. Práve táto nečakaná „externalita“ mala sociálno-priesorové dopady na priebeh formovania cezhraničnej suburbanizácie – tohto „cezhraničného“ bratislavského suburbanizačného pásu.

Odrážalo sa to aj do individuálneho hodnotenia, do akej miery bolo rozhodnutie bývať v prihraničnom zahraničí dobrou voľbou a či táto nová situácia ohrozovala rezidenčnú stabilitu občanov zo Slovenska v tomto ich novom prostredí.

V záverečnej časti publikácie sa autor v stručnosti sústreďuje na sociálno-priestorové efekty živej suburbanizácie na Slovensku – tak na určité pozitívne stránky, ako aj na stránky problémové, ktoré tento proces prináša a o ktorých sa aj v odbornej literatúre nie vždy hovorí. Súčasne si kladie otázku: Aký „nový“ (?) sociálno-priestorový typ spoločenstva nám tento spôsob suburbanizácie prináša na Slovensko?

Na záver, v prílohe, autor vo fotodokumentácii prezentuje príklady riešenia novej výstavby v suburbanizačných pásoch v zázemí Bratislavy.

SUMMARY

Shapes of suburbanization processes of the city on the border – reflection of the issue on the example of Bratislava

The paper deals with forms of suburbanization processes in the hinterland of the city of Bratislava, a city located on the state „border“ – at the triple border of Slovakia, Hungary and Austria. Therefore, in the introductory part of the contribution (but also later in the text), the author focuses on the understanding of the concept of „borders“ in the emerging forms of suburbanization development belts of the Bratislava region.

However, the aim of the contribution is to draw attention, even if only briefly, to the historical contexts of the current suburbanization processes. These contexts often go back to the deep past of the development of the residential structure – before our era – and some of them have preserved their manifestations until the present day. It refers to the dichotomous perception of the residential structure: „city versus village“ or „glorification of cities versus manifestations of anti-urbanism“.

The forms and dynamics of urbanization processes, especially since the 19th century, were significantly influenced by such contextual factors as technological processes associated with industrialization, the development of transport system transformations, or evolving energy sources, methods of communication, etc. These factors contained both „centripetal“ and „centrifugal“ forces, impacting the course of urbanization processes and the shape of the emerging residential structure.

The 19th and 20th centuries created „corridors“ of the transfer of urban artefacts (material and non-material in nature) to the rural environment, which led to the fact that a debate was opened whether in this environment it should be considered the result of urbanization or „modernization“ (modernization processes). In the 20th century, the ongoing urbanization and increasingly intensive suburbanization processes reflected the

growing influence (direct or indirect) of globalization processes both in the economic sphere and in other spheres of the life of the human community.

With the growth of cities and their influence on society, the question of the „ideal“ city came to the fore in various periods, which often began to be associated with the formation of architectural „ideologies“, or it was also associated with political ideologies. It thus influenced views on the relationship between „city“ and „village“, as well as the beginnings of suburbanization processes.

Suburbanization and suburbanization processes are a developmental stage of urbanization, while its first manifestations date back to the 19th century, but its intensive manifestations took place, time-differentiated, depending on the development trends in that country. The intensity of these processes increased after the Second World War. In Slovakia, this phenomenon began to manifest itself only at the end of the 80s of the 20th century and in the first decades of the 21st century. The course of these processes at the local (or regional) level largely depends on the above-mentioned „contexts“, which in this case we define as „externalities“. We understand „externalities“ as factors that an individual cannot directly influence on an individual level. He may have a certain chance indirectly, through a combined group effort (civic associations or other organizations in which he works). Such „externalities“ have a different character in terms of their scope (reach) of action – global, regional, local, as well as in terms of predictability of occurrence – gradual, but also unexpected.

The typology of „externalities“ can be formed in the same way from the point of view of what factual situations it applies to – political decisions and government policy, globalization-civilization processes, technological factors, development „imbalances“, changing lifestyles, programmatic socio-spatial lack of anchoring, which influence the suburbanization processes and to which the architectural-urbanization solution („urban ideologies“) or developer interests („ideologies“) are also connected.

In other parts of the contribution, the author deals with forms of suburbanization in the regional (subregional) hinterland of Bratislava. In other parts of the contribution, the author deals with forms of suburbanization in the regional (subregional) hinterland of Bratislava. In them, the author deals in the introduction with some externalities (from the point of view of an individual citizen) that had an impact on the characteristic features of contemporary Bratislava, which were: the fact that Bratislava, as the capital of Slovakia, fulfills important functions of economic, political, administrative and cultural significance, so both nationally and internationally. It was also reflected in the growing importance of the city, located on international transport corridors (road, rail, water – the Danube River, or air).

It was connected with the migration movements to the core city as well as to its regional background, as well as with the growing process of its internationalization. From the point of view of suburbanization processes, the aforementioned processes led to the formation of suburbanization belts in the regional hinterland of Bratislava. It means crossing the „borders“ of the nuclear city and entering the territory of the emerging suburbanization area within the territorial-administrative „borders“ of the districts. In some cases, this also means crossing territorial-administrative borders, including the cross-border suburbanization belt in the direction of the Hungarian and Austrian borders (crossing state „borders“). In this context, the author pays attention to the issue of the main supporting actors of these processes at the local level, which are: the citizen, local self-government and economic entities operating or entering this local environment.

The author discusses the enforcement power (i.e. the ability to enforce one's intentions or ideas) of these actors. In the case of the „citizen“, as an actor, the author analyzes the „citizen“ from the point of view of his residential relationship to the municipality (city or village). The position of a „citizen“ is also discussed in terms of the possibilities of his public activism, either on an individual level or through various forms of collective activism,

in the form of civic groups or associations.

The contribution also pays attention to the position of local (regional) territorial self-government from the point of view of its decision-making power in matters of territorial and social development. Local (regional) self-government, from the point of view of its original and transferred competences, fulfills a significant role in the framework of residential (self-) administration and development – both territorial and social development.

Due to the fact that it operates in wider territorial and social contexts, the role of „externalities“ in its performance of local (regional) policy plays a significant role. They are externalities ranging from civilizational-global, through socio-political, socio-economic, or socio-cultural, in their projections from transnational, national to regional-local. These create pressure on the local (regional) self-government and on its way of forming development policies in the territory they administer.

What do coping strategies with the above pressures depend on? In other words, what do local governments accept and with what corrections, and what, on the contrary, do they consider a threat to their development philosophy and try to eliminate them?

The contribution draws attention to the importance of the personal-professional-managerial quality of self-government.

It is primarily the municipal governments that should be the bearers of the idea (philosophy) in which direction the municipality managed by them should develop. However, here we often encounter dilemmas in the approach to development philosophies. In general, we usually encounter two starting philosophies: a) Development as a quantitative increase in the population, b) Development as a qualitative transformation of the living space.

These dilemmas are connected with the confrontation of interest groups, either „internal“ (on behalf of whom?) or „external“ (on behalf of what?). Again, it can be analyzed from the level of

„citizen“, the level of „local“, or „regional“ self-government, or from the level of often external „business-commercial entities“.

How are development visions implemented in practice and how is this reflected in the professional elaboration of development plans (spatial plans)? Which of the main actors at the local (regional) level acquires a dominant position?

It turns out that nowadays it is often no longer the classic relationship of „municipality“ (commissioner of the spatial plan solution) – urban planner (architect) (sponsor of the spatial plan, or the designer of buildings) – „citizen“ (user) – construction company (executor) specific solution – construction), between which substantive communication had to take place on an ongoing basis. In recent years, new mechanisms and new „actors“ have begun to appear and be asserted, which are gaining in importance and sometimes even in a dominant position.

In recent years, new mechanisms and new „actors“ have begun to appear and be asserted, which are gaining in importance and sometimes even in a dominant position. This includes some development companies that are looking for areas for their investment activities, buying up land, dealing with design activities, selling or renting new constructions, and other activities supporting this commercial activity. These broad and complex activities are also implemented with sophisticated strategies to achieve such goals. In his contribution, the author indicates the ways in which such development companies „occupy“ potential development territories that are the subject of their interest.

Already in the previous parts of his paper, the author addressed the shapes of the formation of suburbanization belts in the regional hinterland of Bratislava and the mechanisms that influenced them. He also pays special attention to the phenomenon of cross-border suburbanization in Hungary and Austria, even in the context of unpredictable circumstances (also one of the shapes of „externalities“) caused by the corona pandemic.

This process brought certain similarities to similar processes in Bratislava's „hinterland“, but also certain differences connected

with the fact that it „crossed“ the state border and reached a different legal and cultural environment.

Using the example of Bratislava, the paper briefly deals with some similarities of suburbanization processes in the Slovak hinterland – who and from where comes to the sub-regional area of Bratislava and how it is with the problem of applying for permanent residence. It is precisely in the issues of applying for permanent residence that certain differences appear compared to the neighboring border of Hungary and especially Austria.

The corona pandemic highlighted the differences. This was reflected in the restrictions at the borders, while these restrictions resulted to some extent from differences in the interpretation of the phenomenon of „commuters“. It was this unexpected „externality“ that had socio-resource impacts on the course of formation of cross-border suburbanization – this „cross-border“ Bratislava suburbanization belt.

It was also reflected in the individual assessment, to what extent the decision to live in a bordering foreign country was a good choice and whether this new situation threatened the residential stability of citizens from Slovakia in their new surroundings.

In the final part of the contribution, the author briefly focuses on the socio-spatial effects of spontaneous suburbanization in Slovakia – both on certain positive aspects and on problematic aspects that this process brings and which are not always discussed even in the professional literature. At the same time, the author asks the question: What „new“ (?) socio-spatial type of community does this method of suburbanization bring to Slovakia?

Finally, in the appendix, the author presents examples of solutions for new construction in suburbanization zones in the hinterland of Bratislava in photo-documentation.

PRÍLOHA

Appendix

Príklady suburbanizovaného zázemia Bratislavy v obraze/ *Examples of the suburbanized background of Bratislava in a picture* (Foto: Ľ. Faltán)

Láb – Dopravná komunikácia a pešiaci?
Traffic and pedestrians?

Rohožník – Chodníky na parkovanie?/ *Sidewalks for parking?*

Limbach – Ulica ako verejný priestor medzi hradbami?/ *The street as a public space between the walls?*

Viničné – Dedina či mesto? / *Village or city?*

Chorvátsky Grob – Ulica verzus pešiáci a „nostalgia“
Street versus pedestrians and „nostalgia“

Dunajská Lužná – Prímestský chaos? / Suburban chaos?

Hamuliakovo

Hubice

Hviezdoslavov – Minimalizácia pozemkov a zahusťovanie/ *Land minimization and densification*

... a vznik nového „mestského“ sídliska ako solitéru
... and the creation of a new „urban“ housing estate as a solitaire

Maďarsko – prihraničné oblasti so Slovenskom
Border areas with Slovakia

Živelná suburbanizácia podobne ako na Slovensku
Lively suburbanization similar to Slovakia

Rajka – Intenzifikácia, zahusťovanie, mestské bytové domy, vidiecka rodinná zástavba / *Intensification, densification, urban apartment buildings, rural family development*

Rajka – Intenzifikácia, zahusťovanie, mestské bytové domy, vidiecka rodinná zástavba / *Intensification, densification, urban apartment buildings, rural family development*

Rakúsko – prihraničné oblasti so Slovenskom

Border areas with Slovakia

Regulovaná suburbanizácia

Regulated suburbanization

Východisková rozvojová filozofia – chceme zostať dedinou
Basic development philosophy – “we want to remain a village”

Kittsee – Malé koncentrované zoskupenia novej výstavby

Small concentrated clusters of new construction

Verejné minipriestory / *Public mini-spaces*

.... ale aj nákupné centrum orientované na klientelu z blízkej Bratislavy a jej zázemia

.... *but also a shopping center oriented to clientele from nearby Bratislava and its surroundings*

**Podoby suburbanizačných procesov mesta na hranici –
reflexia problematiky na príklade Bratislavy**

Ľubomír Faltán

**Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.
Prvé vydanie.
Bratislava 2023.**

**ISBN 978-80-89897-40-7
EAN 9788089897407**